

Green Deal Scholen

Uitvoeringsprogramma 2015-2017

Opgesteld door Ruimte-OK en Klimaatverbond Nederland in afstemming met VNG, PO-Raad, VO-raad.

Inhoudsopgave

	Pagina
Samenvatting	3
1. Inleiding	4
2. Analyse consultatieresultaten	6
3. Omgevingsanalyse	13
4. Resultaatlijnen Uitvoeringsprogramma GDS	15
5. Aanpak, planning, organisatie	19
6. Communicatie	21
7. Monitoring en evaluatie	21
Bijlagen	22 en verder
1. Activiteitenoverzicht Uitvoeringsprogramma	
2. Inventarisatie lopende initiatieven	
3. Overzicht bijeenkomsten consultatie	
4. Analyse online-consultatie schoolbesturen	
5. Analyse online-consultatie gemeenten	
6. Terugkerende vragen tijdens consultatieronde	

Samenvatting

In Nederland staan circa 9000 schoolgebouwen (PO en VO). De meeste hebben een slecht binnenklimaat. Ook de energetische kwaliteit laat te wensen over: 6% van de scholen heeft een energielabel, waarvan 75% een label C of lager en 25% een label G. Beide factoren leiden tot slechte leer- en werkomstandigheden en onnodig hoge exploitatielasten.

De Green Deal Scholen (GDS) - ondertekend door de PO-Raad, VO-raad, VNG, de ministeries van OCW, BZK, I&M en EZ en door Ruimte-OK en Klimaatverbond Nederland - heeft als **missie een gezonde leer- en werkomgeving voor leerlingen en medewerkers te creëren, in een voor schoolbesturen betaalbaar gebouw**. Om die missie te concretiseren is gekozen voor een aanpak, gebaseerd op de behoeften van de doelgroepen van de GDS: schoolbesturen en gemeenten. Via een consultatieronde is daarin inzicht ontstaan. Ze blijken te liggen op het vlak van A) Ambities en samenwerking, B) Kennis en inzicht, C) Bekostiging en financiering en D) Aansluiting van vraag en aanbod.

Er is vooral behoefte aan onafhankelijke en betrouwbare kennis. Voor een grote groep staan de thema's energie en binnenmilieu niet (hoog) op de agenda; het ontbreekt hen aan een gevoel van urgentie. Daarnaast is er onvoldoende inzicht in de duurzame kwaliteit van, en oplossingen voor de eigen schoolgebouwen. Er is bovendien onvoldoende kennis over financieringsvormen, en er heerst argwaan richting marktpartijen, onder meer omdat eerder beloofde prestaties zijn uitgebleven.

Dit Uitvoeringsprogramma richt zich op schoolbesturen en gemeenten die werk willen maken van verduurzaming, maar vooralsnog niet tot handelen overgaan omdat ze "onbewust onbekwaam" zijn. Door hen actief te begeleiden naar uiteindelijk "bewust bekwaam", wordt de drempel tot handelen verlaagd en komt men in actie. De missie van de GDS is daartoe vertaald naar het volgende **programmadoel: Schoolbesturen en gemeenten zijn toegerust om gezamenlijk de verduurzaming van schoolgebouwen aan te pakken, en komen daadwerkelijk in actie**. Dit doel is uitgewerkt in zes resultaatlijnen: 1) Betrokkenheid en gezamenlijke ambitie, 2) Kennisinfrastructuur (vraagarticulatie), 3) Gebouwinzicht (gegevens), 4) Quick Wins, 5) Aansluiting van vraag en aanbod, en 6) Innovatie.

Het Uitvoeringsprogramma loopt van 2015 tot en met 2017. Schoolbesturen en gemeenten zullen in die periode worden benaderd en geactiveerd om schoolgebouwen te verduurzamen. Daarbij wordt aansluiting gezocht bij de bestaande VNG-ondersteuningsstructuur van het Energieakkoord en bij de GGD-activiteiten die zijn gericht op de kwaliteit van het binnenklimaat in scholen. Beschikbare kennis en kunde zal onder de aandacht worden gebracht en lessen uit geslaagde projecten worden beter verspreid dan voorheen. Uitgangspunt is vooral te zorgen dat financiering geen belemmering meer vormt om maatregelen te treffen. Er komt een onafhankelijke helpdesk voor scholen en gemeenten, met een backoffice van bestaande kennisorganisaties, en ze kunnen regionale kennisbijeenkomsten bijwonen. Er worden 150 scholen met advies ondersteund en er is ondersteuningsruimte voor de verduurzaming van vijftien Integrale Huisvestingsplannen (IHP). Het Uitvoeringsprogramma bevat verder een innovatiespoor waarin - onder andere met kennis van het innovatieprogramma Energiesprong – een 10-tal zeer energiezuinige renovaties worden gestimuleerd en ondersteund.

1. Inleiding

Een adequaat onderwijsgebouw is van wezenlijk belang voor goed onderwijs en goede leerprestaties. Veel onderwijsorganisaties kampen echter met verouderde gebouwen, een hoge energierekening en een slecht binnenklimaat. Voor een extra impuls op het gebied van verduurzaming van onderwijsgebouwen - vooral energiebesparing, duurzame energie en het binnenmilieu - liggen er unieke kansen. Die impuls is nodig omdat deze thema's nog te weinig aandacht krijgen van schoolbesturen en gemeenten. De benutting van kansen vraagt om een verregaande samenwerking en inzet van een groot aantal partijen. De onderwijs- en gemeentesector hebben daarom samen met de Rijksoverheid in november 2014 de Green Deal Scholen¹ (GDS) gesloten:

“Missie van deze Green Deal is om, vanuit een brede coalitie van partijen, op grote schaal de totstandkoming van een gezonde leer- en werkomgeving voor leerlingen en leraren te gaan versnellen naar een duurzaam en betaalbaar gebouw.” (citaat uit akkoord)

Energiebesparing en duurzame energieopwekking leveren in combinatie met een gezond binnenmilieu veel voordelen op voor degenen die in onderwijsgebouwen leren en werken. Bovendien draagt verduurzaming bij aan de maatschappelijke opgave om de energietransitie (van fossiele naar hernieuwbare bronnen) te versnellen. Ondanks deze wetenschap is verduurzaming nog geen vanzelfsprekendheid bij de nieuwbouw, renovatie en het onderhoud van schoolgebouwen. Met de overheveling van de gelden - van gemeenten naar schoolbesturen - voor het buitenonderhoud en de aanpassing, is een nieuwe situatie ontstaan waarin kansen verzilverd kunnen worden.

Zoals afgesproken in het “Energieakkoord voor duurzame groei” zijn gemeenten en schoolbesturen de belangrijkste partijen bij de verduurzaming van onderwijsgebouwen. Door ondertekening van de GDS hebben partijen aangegeven gezamenlijk te willen werken aan het faciliteren van schoolbesturen, hun directeuren en gemeenten om de verduurzaming van hun schoolgebouwen adequaat en integraal aan te pakken. Uitgangspunt is zo veel mogelijk aan te sluiten bij bestaande ondersteuningsstructuren en beschikbare financiële middelen, en om gebruik te maken van de lessen uit geslaagde projecten en processen uit het verleden.

Uit eerder onderzoek van Klimaatverbond Nederland² blijkt dat de oorzaak van het uitblijven van de gewenste versnelling op het gebied van een verduurzaming van schoolgebouwen voor een belangrijk deel ligt bij het ontbreken van kennis, inzicht en passende financiering. Daarnaast sluit het aanbod vaak niet aan op de vraag. Ook blijkt dat de expliciete vraag naar duurzaamheid nog beperkt is en dat de aangedragen (deel)oplossingen nog onvoldoende op die vraag aansluiten. Voor de ondertekenaars was dit een reden om binnen de Green Deal een consultatieronde te houden onder gemeenten en schoolbesturen en hen hier verder op te bevragen. De uitkomsten daarvan (zie hoofdstuk 2) vormden de basis voor de verdere uitwerking van de gemaakte afspraken in de Green Deal en van dit

¹ Partijen die de Green Deal hebben ondertekend; Ministerie van EZ, BZK, I&M OCW, VNG, VO-raad, PO-Raad, Klimaatverbond Nederland en Kenniscentrum Ruimte-OK. De volledige Green Deal tekst is te vinden op: http://www.ruimte-ok.nl/sites/www.ruimte-ok.nl/files/kennis/bijlage/ondertekende_tekst_green_deal_verduurzaming_scholen_wb-def_31-10-2014_2.pdf

² Action Research naar energie neutrale scholen uitgevoerd door Klimaatverbond Nederland ter voorbereiding op een Green Deal met het Rijk. Het onderzoek is mede gefinancierd door het ministerie van Infrastructuur en Milieu. Het volledige rapport is te vinden op http://www.klimaatverbond.nl/images/uploads/130906_Rapport_Action_Research_Energieneutrale_Scholen.pdf

Uitvoeringsprogramma waarmee partijen in de periode 2015-2017 aan de slag gaan. Het programma is opgesteld door Ruimte-OK en Klimaatverbond Nederland, in nauwe afstemming met Platform 31, de PO-Raad, VO-raad en de VNG.

De geformuleerde activiteiten in dit Uitvoeringsprogramma vragen een forse inzet en samenwerking van schoolbesturen, gemeenten en de Rijksoverheid. De GDS beoogt een bijdrage te leveren aan de verbetering van de gebouwkwaliteit, hetgeen tevens ten goede komt aan de kwaliteit van het primaire proces: het onderwijs. Dit vraagt van alle partijen sector overstijgend denken en handelen. De Green Deal-partijen beogen hier een stimulerende en verbindende rol te vervullen.

2. Analyse consultatieresultaten

Voor het slagen van de GDS is het van belang te verhelderen wat schoolbesturen en gemeenten nodig hebben ten behoeve van verduurzaming. De aangeboden activiteiten van het Uitvoeringsprogramma moeten immers aansluiten op hun dagelijkse praktijk (en bij de belangen van de leerlingen en medewerkers). Op die manier ontstaat er een “vraag gestuurde” uitvoering van de GDS. Om dit inzicht te verkrijgen hebben het Klimaatverbond Nederland en Ruimte-OK namens de ondertekenaars een consultatie uitgevoerd. Deze biedt inzicht in het draagvlak, de ervaren knelpunten (belemmeringen), de ondersteuningsbehoeften, lopende (markt)initiatieven en in de aansluiting bij de vragen en behoeften van schoolbesturen en gemeenten.

Opzet consultatieronde

De consultatieronde werd gehouden in de periode van november 2014 tot en met maart 2015. Voor gemeenten en schoolbesturen zijn afzonderlijke online-vragenlijsten opgesteld die door 256 personen zijn ingevuld. Daarnaast zijn ongeveer twintig verdiepende gesprekken gevoerd. In totaal hebben meer dan 500 personen input geleverd voor het Uitvoeringsprogramma. Om inzicht te krijgen in de lopende initiatieven zijn ook marktpartijen gevraagd hun initiatief via een online up-loadformulier kenbaar te maken. De bijlagen bevatten een overzicht van de bijeenkomsten, de vragenlijsten, het uitgebreide resultaatoverzicht en een lijst van vragen die tijdens de verdiepende gesprekken vaker werden gesteld.

De resultaten: vier hoofdthema's

Om met verduurzaming aan de slag te gaan ervaren zowel gemeenten als schoolbesturen belemmeringen. Uit de consultatie blijkt dat deze te groeperen zijn rond vier thema's:

- A. Ambities en samenwerking
- B. Kennis en inzicht
- C. Bekostiging en financiering
- D. Aansluiting vraag-aanbod

Deze thema's zullen gedurende de looptijd van de GDS fungeren als toetssteen voor de resultaten en de daartoe gekozen activiteiten.

Thema A. Ambities en samenwerking

Ambities ten aanzien van verduurzaming hebben lage prioriteit

Het aantal gemeenten en schoolbesturen dat een duidelijke visie en-of beleid heeft ten aanzien van duurzaamheid van onderwijshuisvesting is gering. Echter, ook al is er weinig urgentiegevoel, ze zijn wel geïnteresseerd in de mogelijkheden die de GDS hen biedt. De GDS zou hen kunnen helpen meer prioriteit te geven aan de verduurzamingsopgave die er ligt. Schoolbesturen en gemeenten staan op veel plaatsen voor dezelfde afweging/keuze. Desondanks is het niet gebruikelijk dat zij elkaar hierop bevragen. Ze vinden daardoor grotendeels los van elkaar op hun eigen manier en met eigen middelen dingen uit.

Scholen

Tijdens de verdiepende gesprekken is duidelijk geworden dat het vaak simpelweg aan tijd, capaciteit en de benodigde kennis ontbreekt om verduurzamingsmogelijkheden mee te nemen in het strategisch beleid en-of het meerjarig onderhoud. Het algemene beeld van scholen is dat duurzaamheid een (hoge)

prijs heeft, en er wordt getwijfeld aan het effect van veel maatregelen. De tijd en inspanning die het kost om de haalbaarheid ervan te laten onderzoeken en om het snel wisselende, elkaar opvolgende aanbod van aanbieders te kunnen beoordelen, weerhoudt scholen ervan hun ambities daadwerkelijk te realiseren. Een klein deel (16%) geeft aan een duidelijke visie/beleid te hebben. Ongeveer 35% voert lokaal overleg over het uitvoeren van levensduur verlengende maatregelen. Het percentage schoolbesturen dat aangeeft zijn ambities te hebben verwerkt in een Duurzame Meerjarig Onderhoud Planning is 7%.

Schoolbesturen ervaren weinig gevoel van urgentie om de gebouwen te verduurzamen. Zo lang de exploitatiekosten niet dalen door de aangeboden oplossingen, is er voor hen nagenoeg geen reden tot actie. Ze hebben ook nog weinig gevoel bij en affiniteit met de huisvestingsvraag op de langere termijn. De huidige beleidsplannen beslaan veelal een periode van 4-5 jaar en zijn uitgewerkt op basis van (te verwachten) leerlingaantallen in plaats van de kwaliteit van de gebouwde omgeving. De recente wetswijziging rondom de overheveling van het buitenonderhoud (PO), biedt schoolbesturen meer dan voorheen de kans integraal en vanuit een lange termijn perspectief naar de opgave te gaan kijken.

Gemeenten

Vergeleken met de scholen, laten de resultaten van de gemeenten een minder uitgesproken en meer divers beeld van de verduurzamingsambities zien. Enerzijds zijn er gemeenten die traditioneel denken en handelen vanuit gescheiden verantwoordelijkheden ten aanzien van de onderwijshuisvesting. Andere zoeken juist binnen het veranderende speelveld naar mogelijkheden voor nieuwe vormen van samenwerking. Zij zien dat samenwerking meer de mogelijkheden tot verduurzaming biedt. Dit is herleidbaar uit de ondersteuningsbehoeften van gemeenten op het gebied van samenwerking. Een ruime meerderheid (68 %) wenst inzicht in de organisaties die bereid zijn om samen te werken bij het verduurzamen van schoolgebouwen.

De verdiepende gesprekken bevestigen het beeld dat gemeenten een duidelijke belemmering zien in het feit dat het onderhoud van onderwijsgebouwen hun verantwoordelijkheid niet (langer) is, en zij sinds 2015 daarvoor niet meer de financiële middelen ontvangen (structureel 158,8 miljoen euro). Het merendeel van de gemeenten ziet zich daarnaast geconfronteerd met de nadelige effecten van de structurele uitname van 256 miljoen euro uit het Gemeentefonds. In hun ogen is daarmee de investeringsruimte voor onderwijshuisvesting (inclusief verduurzamingsmaatregelen) afgenomen. Deze terugtrekkende beweging is vooral te zien bij de beleidsmedewerkers onderwijshuisvesting. Vanuit duurzaamheidsbeleid wordt relatief vaker ingezet op duurzaamheid.

Ervaren belemmeringen binnen dit thema:

- A1 verduurzaming heeft geen prioriteit (affiniteit huisvestingsvraag langere termijn ontbreekt)*
- A2 terugval investeringsruimte gemeenten als gevolg van wetswijziging buitenonderhoud en de uitname uit het Gemeentefonds (respectievelijk 158,8 + 256 miljoen euro)*

Thema B. Kennis en inzicht

Onbewust onbekwaam op gebied van verduurzaming

De consultatie laat zien dat schoolbesturen en gemeenten al de nodige initiatieven nemen om toe te werken naar een toekomstbestendige infrastructuur voor de huisvesting van het onderwijs. Deze bestaande maatregelen bieden kansen om te leren. Het valt op dat scholen en gemeenten in de praktijk nauwelijks onderling informatie uitwisselen terwijl men steeds tegen dezelfde vraagstukken en problemen aanloopt (zie ook bijlage 6). Partijen zijn het er over eens dat goede en objectieve (kennis)uitwisseling beter moet worden gefaciliteerd. Tijdens projecten opgedane kennis (en betaald leergeld), zou beter moeten worden gedeeld, hergebruikt en waar nuttig worden ingebracht.

Schoolbesturen en gemeenten (medewerkers onderwijshuisvesting) weten weinig over de afspraken in het Energieakkoord³ en over internationale klimaatdoelstellingen en hun consequenties voor de gebouwde omgeving. Dat (nieuwe) onderwijsgebouwen in 2020 vrijwel energieneutraal dienen te zijn, is doorgaans niet bekend. Datzelfde geldt voor de Wet milieubeheer (Wm), het Energielabel⁴, Energieprestatiecontracten en mogelijkheden rondom (alternatieve) financieringsvormen. Vooral ten aanzien van financieringsvormen (76% gemeenten, 72% schoolbesturen) en qua technische zaken, is er duidelijk behoefte aan objectieve informatie en onafhankelijke ondersteuning.

Scholen

Veel (opgedane) kennis blijft nu onbenut, ongebruikt of heeft geen blijvend effect. Kennis komt niet op plaatsen waar deze het meeste toegevoegde waarde heeft. De behoefte aan ervaringen van collega's die al vergelijkbare trajecten hebben doorlopen, wordt in de verdiepende gesprekken bevestigd. Verduurzamingsmaatregelen blijven in de praktijk veelal beperkt tot investeringen/pilots in zonnepanelen en energiezuinige (led)verlichting. Scholen stellen zichzelf de vraag of zij hun 'onderhoudsgeld' aan de juiste dingen uitgeven en welke eerste stap ze zouden moeten zetten om te bekijken of verduurzaming van het onderwijsgebouw een optie is en welke consequenties dit mogelijk zou hebben. Het aantal schoolbesturen dat het idee heeft dat zij een besluit over levensduur verlengende maatregelen zelfstandig kan onderbouwen is in de minderheid (30%). Schoolbesturen zien dan ook graag (betrouwbare) voorbeelden van geslaagde interventies. Welke maatregelen hebben in de praktijk bewezen effectief te zijn, dat wil zeggen met tevreden gebruikers en lagere exploitatielasten tot gevolg? Besturen (72%) hebben een duidelijke behoefte aan informatie en ondersteuning ten aanzien van financieringsvormen. Het aantal dat aangeeft binnen de organisatie te beschikken over kennis hierover is gering (7%).

Een minderheid (42%) geeft aan inzicht te hebben in het energieverbruik van de gebouwen en in besparingsmogelijkheden. Voor inzicht in de status en verbetermogelijkheden van het binnenmilieu is dit 50%. Driekwart van de scholen heeft behoefte aan een landelijke benchmark (landelijke kengetallen voor maken van vergelijkingen op gebouwniveau) waarmee het verbeterpotentieel inzichtelijk zou worden. Er zijn marktinitiatieven die hier commercieel op inspelen. De vrije toegankelijkheid van de informatie die daarmee wordt verzameld is echter beperkt en voor een landelijke benchmark volgens de scholen niet objectief genoeg.

³ Informatie over het SER-Energieakkoord is te vinden op www.energieakkoordser.nl

⁴ EIB raamde in 2014 het mogelijke bouwpotentieel bij verduurzaming van het onderwijsvastgoed naar Energielabel B op 2,4 miljard euro.

Gemeenten

Informatie en kennisuitwisseling tussen de afdelingen duurzaamheid en onderwijshuisvesting vindt lang niet altijd plaats. Gemeenten geven aan dat zij behoefte hebben aan expertise die op afroep beschikbaar is, zodat niet in iedere gemeente opnieuw het wiel hoeft te worden uitgevonden.

Onwetendheid maakt het zetten van de eerste stap om te gaan verduurzamen moeilijk. Gemeenten vragen zich in meerderheid (65%) af hoe zij een project voor verduurzaming dienen aan te pakken. Zij vragen zich af hoe ze een juiste afweging kunnen maken bij renovatie of nieuwbouw van een onderwijsgebouw. Een relatief klein deel van gemeenten (16%) geeft aan binnen de organisatie te beschikken over kennis van verschillende financieringsvormen.

Ervaren belemmeringen binnen dit thema:

- B1 gebrek aan inzicht en kennis om 1^e stap te zetten*
- B2 ontbreken objectieve eenduidige onafhankelijke informatie*
- B3 beperkte capaciteit om lering te trekken uit projecten/processen*
- B4 marktaanbod niet vergelijkbaar (ontbreken objectief kader/criteria)*
- B5 effect van verbetermaatregelen kent sterke twijfel*
- B6 weinig inzicht in eigen energieverbruik (monitoring)*

Thema C. Bekostiging en financiering

Beperkte investeringsruimte om te verduurzamen

Een ruime meerderheid van de schoolbesturen (70%) en gemeenten (66%) ziet financiering (met name de financiële ruimte en het financiële risico) als belemmering om te verduurzamen. Scholen en gemeenten zien zich via de Rijksbekostiging niet gecompenseerd voor de aangescherpte eisen uit het Bouwbesluit 2015 ten aanzien van energieprestatie en een gezond binnenmilieu. De huidige energie- en -duurzaamheidsfondsen (veelal op provinciaal niveau) komen niet goed van de grond of worden niet gebruikt. Het ontbreekt (wederzijds) aan kennis van de risico's die samenhangen met duurzaamheidsinvesteringen in het onderwijs. Daarnaast vormen de gescheiden geldstromen (nieuwbouw versus exploitatie) een veel aangehaalde belemmering om tot een integrale afweging (TCO-benadering) bij projecten te komen.

Scholen

Schoolbesturen stellen zich de vraag wie de kosten van verduurzaming kan betalen. Het algemene beeld uit de toelichting van scholen is dat verduurzaming alleen mogelijk is bij toekenning van extra budget voor investering en exploitatie. Een veelgehoord argument is dat de ontvangen rijksmiddelen hard nodig zijn voor de instandhouding en dus niet voor verduurzaming inzetbaar zijn. Van de huidige energie- en duurzaamheidsfondsen maken besturen nagenoeg geen gebruik. Aangezien ze geen garanties en zekerheden kunnen bieden, krijgen ze verduurzamingsmaatregelen moeilijk gefinancierd. Verder geeft een groot aantal schoolbesturen aan energie in te kopen tegen een zeer laag tarief. Deze lage inkoopprijs heeft indirect tot gevolg dat de beoogde terugverdientijden op bijvoorbeeld zonnepanelen niet altijd kunnen worden waargemaakt.

Besturen wijzen er tijdens de consultatie op dat scholen met krimpende leerlingaantallen relatief duur worden in onderhoud, waardoor geld voor verbeter- en verduurzamingsmaatregelen ontbreekt. Door

de onzekerheden waarmee schoolbesturen in krimpgebieden kampen, blijven onderhoudsinvesteringen achterwege. De kans te verduurzamen wordt niet benut. De besturen vragen zich af of de betreffende gebouwen überhaupt nog wel nodig zijn en-of op de juiste plek staan. De krimpsituatie vergroot de urgentie om met de gemeente (en andere schoolbesturen) een uitspraak te doen over de verwachte (resterende) levensduur van de onderwijsgebouwen. Aan de vraag van verduurzaming gaat deze strategische overweging vooraf.

Gemeenten

In veel (nieuwbouw)situaties konden schoolbesturen tot voor kort terugvallen op een door de gemeenten afgegeven bankgarantie. Gemeenten verwachten dat dit steeds minder zal worden. De afgelopen jaren zijn door meerdere gemeenten verbetermaatregelen doorgerekend (EBA-adviezen). Deze zijn slechts in een aantal gevallen daadwerkelijk doorgevoerd in verband met het ontbreken van verantwoorde financieringsruimte.

Enkele gemeenten geven aan dat er een omslag van investeringsgericht naar exploitatiegericht denken nodig is. Een kwaliteitskader waarin het aspect duurzaamheid integraal is meegenomen, kan daarbij helpen. De recente overheveling van gelden voor het buitenonderhoud (158,8 miljoen euro) en de uitname uit het Gemeentefonds conform het regeerakkoord (256 miljoen euro) brengen gemeenten in een lastige positie als het om onderwijshuisvesting gaat. Het geld dat ze nu via het Gemeentefonds ontvangen, is grotendeels bestemd voor bestaande afschrijvingslasten. De meerderheid laat via de consultatie duidelijk weten dat schoolbesturen voor de financiering van verduurzaming geen beroep kunnen doen op gemeenten.

Ervaren belemmeringen binnen dit thema:

- C1 vinden van financiering grootste belemmering*
- C2 tekortschieten MI-vergoeding*
- C3 tekort schieten normbekostiging*
- C4 gemeentegarantie wordt minder snel (en vaak) afgegeven*
- C5 levensduurverlenging (na 40 jaar) kent geen bekostiging*
- C6 schoolbesturen kunnen geen zekerheden en garanties afgeven*
- C7 gescheiden geldstromen (investering-exploitatie) - alleen nieuwbouw*
- C8 terugval investeringsruimte gemeenten als gevolg van wetswijziging buitenonderhoud en de uitname uit Gemeentefonds (respectievelijk 158,8 + 256 miljoen euro)*

Thema D. Aansluiting vraag en aanbod

Slechte aansluiting aanbod op de vraag

Schoolbesturen en gemeenten zien zich geconfronteerd met een groeiend aantal (markt)aanbieders van duurzaamheidsoplossingen. Dit aanbod is over het algemeen productgericht en biedt niet zonder meer de optimale oplossing voor een lokale huisvestingsopgave. Voor schoolbesturen en gemeenten is het lastig om uit deze waaier van mogelijkheden de juiste keuzes te maken en te voorkomen dat de geboden oplossing tot een nieuw vraagstuk leidt. Objectivering en validatie van kennis en producten is belangrijk. Datzelfde geldt voor samenhang en afstemming tussen de diverse initiatieven en instrumenten (het aanbod) om deze optimaal te laten aansluiten op de behoefte van de vragende partij (de school en-of gemeente). Men wordt te vaak geconfronteerd met een aanbod op een niet bestaande vraag of met een deeloplossing die slechts duurzaam op papier is en niet in de praktijk. Er wordt breed erkend dat de oplossing voor de verduurzamingsopgave niet door een enkele partij kan worden gerealiseerd; samenwerking (op meerdere niveaus, in en tussen organisaties) is noodzakelijk.

Scholen

Een kwart van de schoolbesturen (24%) geeft aan dat het marktaanbod aansluit op hun behoefte. De wijze waarop het aanbod overall aansluit op de behoefte van scholen scoort een 4,8 op een schaal van tien. Besturen geven duidelijk aan dat zij meer inzicht wensen in wat wel werkt en niet werkt. Toegezegde terugverdientijden laten zich in de praktijk maar moeilijk bewijzen. Meerdere besturen spreken over de ervaring dat verbetermaatregelen doorgaans eerder een toe- dan afname van exploitatiekosten kennen.

Het merendeel twijfelt sterk aan het nut en de effectiviteit van incidentele subsidieregelingen (vanwege het ontbreken van structurele bekostiging in de gebruiksfase), van warmtekoudeopslag (vanwege de bij scholen enorm fluctuerende warmte en koude vraag, waardoor deze moeilijk in te regelen is) en van warmteterugwinning (vanwege de bij scholen overwegende behoefte aan passieve koeling in plaats van warmte). Schoolbesturen vinden dat er al snel in technische oplossingen wordt gezocht; de vraag 'of je ook kunt verduurzamen zonder stekker' wordt vaak gesteld.

Zowel opdrachtgevers als opdrachtnemers zijn er nog niet aan gewend 'op prestatie-vraag' aan te besteden. Schoolbesturen ervaren dat zij de rekening gepresenteerd krijgen als een opgeleverd gebouw niet presteert als verwacht; het risico van een tegenvallende prestatie ligt doorgaans bij hen. Een blijvende verantwoordelijkheid van de bouwer-adviseur na oplevering komt uiterst zelden voor. Op aangeven van een enkel schoolbestuur blijkt dat er succes te boeken is als de prestatieafspraken vooraf goed zijn gedefinieerd (bijvoorbeeld op basis van het Kwaliteitskader Huisvesting of PvE Frisse Scholen⁵) en geborgd in contracten. Uit de verdiepende gesprekken blijkt ook de moeite die schoolbesturen hebben zich te verbinden aan langdurige (> 4-5 jaar) externe verplichtingen.

Om aanbieders te kunnen beoordelen hanteren schoolbesturen doorgaans de volgende criteria:

- ✓ heeft de geboden oplossing zich bewezen in de praktijk (referenties)?
- ✓ is het voor andere scholen straks repeteerbaar (niet incidenteel)?
- ✓ is de geboden oplossing exploitatieneutraal te realiseren (betaalbaarheid)?

⁵ Informatie over het PvE Frisse Scholen is te vinden op:

<http://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/gebouwen/frisse-scholen/tools-voor-frisse-scholen>

- ✓ is alle informatie objectief en betrouwbaar (ervaringen gebruikers)?
- ✓ is het te lopen risico voor een school niet te groot (risicoprofiel)?

Gemeenten

Net als de schoolbesturen geeft een kwart van de gemeenten (26%) aan dat het marktaanbod aansluit op hun behoefte. De wijze waarop het aanbod aansluit scoort hetzelfde als bij scholen: een 4,8 op een schaal van tien. Gemeenten zien dat aanbesteden op kwaliteit in plaats van prijs marktpartijen meer uitdaagt om verduurzaming integraal in de plannen mee te nemen. Een veel gehoord argument tijdens de consultatieronde is dat je pas kunt gaan "ontzorgen" als er ook een zorg is. Aangezien motief, urgentiegevoel en capaciteit voor verduurzaming veelal nog ontbreken, is het belangrijk eerst stil te staan bij het verkrijgen van inzicht in de opgave (de klantvraag).

Ervaren belemmeringen binnen dit thema:

- D1 wildgroei aan initiatieven en hulpmiddelen (sterke versnippering)*
- D2 beeld dat markt weinig inzicht heeft op (klant)vraag*
- D3 markt (zowel vraag als aanbod) is niet gewend op vraag/prestatie aan te besteden*
- D4 terugverdientijden worden niet waargemaakt (niet realistisch)*
- D5 risico falende gebouwprestaties ligt bij opdrachtgever (hoge faalkosten)*
- D6 bij aanbestedingen gestuurd op laagste prijs i.p.v. kwaliteit*
- D7 langlopende verplichtingen (contracten >4- 5 jaar) waarvoor scholen zich gesteld zien staan niet in verhouding met het hun beleidsplan*

3. Omgevingsanalyse (speelveld en actoren)

Tijdens de voorbereidingen van de GDS en de uitvoering van de consultatieronde zijn gesprekken gevoerd met zowel schoolbesturen en gemeenten als marktpartijen en faciliterende organisaties. In bijlage 2 is een overzicht gegeven van die lopende initiatieven en contacten. Daarbij valt op dat schoolbesturen de wens en wil hebben “iets” te doen aan energiebesparing en verbetering van het binnenmilieu, dat diverse gemeenten de planvorming voor de kwaliteitsverbetering van schoolgebouwen actief ondersteunen en dat marktpartijen interessante oplossingen aanbieden om die ambities in praktijk om te zetten. Desondanks leidt dit alles nog tot onvoldoende (grootschalig) resultaat.

Om scherper te kunnen bepalen welke acties gepast en nodig zijn om de verduurzaming te versnellen en op te schalen is het zinvol te kijken vanuit de positie van de actoren in het veld. Vooral die aan de vraagkant zijn hierbij relevant, aangezien zij moeten beslissen over wel of niet iets doen aan de kwaliteit van schoolgebouwen.

Schoolbesturen

Er zijn schoolbesturen die geïnformeerd zijn, maar ook die nog geen weet hebben van omstandigheden en mogelijkheden. Er zijn er die zelf stappen zetten op het gebied van verduurzaming; daarin zelfstandig hun weg vinden. Soms leidt dat tot succes, soms strandt het vanwege de complexiteit van de opgave of het niet helder krijgen van essentiële informatie. Er zijn schoolleiders die het initiatief nemen en daarbij soms wel, maar vaak ook niet op steun van hun bestuurder kunnen rekenen. Grote schoolbesturen besteden over het algemeen meer aandacht aan het huisvestingsvraagstuk dan kleine, maar er zijn ook gedreven “1-pitters” die juist inzetten op een duurzame school.

Gemeenten

Ook gemeenten verschillen behoorlijk. Sommige voeren een opbouwende dialoog met de schoolbesturen over de kwaliteit van schoolgebouwen, werken hiervoor meerjarenplannen uit en stellen budget beschikbaar om ze uit te kunnen voeren. Andere beroepen zich met betrekking tot de onderwijshuisvesting vooral op de verordening als leidraad waar zij niet van wensen af te wijken. Er zijn gemeenten met hoge ambities op het gebied van energie en duurzaamheid, die ze ook vertalen naar het onderwijs. Tegelijkertijd zijn er gemeenten die nauwelijks ambities op dit vlak laten zien. Bij veel kleine gemeenten ontbreekt het over het algemeen aan capaciteit, waardoor zij zich vaak beperken tot de basistaken rond onderwijshuisvesting. De vier grootste gemeenten - Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht - zijn, met elk een eigen aanpak, het meest actief.

Bewustzijn en bekwaamheid

Het blijkt dat er qua bewustzijn en bekwaamheid grote diversiteit is onder scholen en gemeenten: het “niveau” varieert van onbewust onbekwaam tot bewust bekwaam.

Bij de “onbewust onbekwamen” ontbreekt het aan aandacht voor verduurzaming en krijgen andere zaken voorrang. Het ontbreekt hen echter vaak ook aan de juiste kennis en informatie, waardoor men geen actie onderneemt. En hoewel sommige van hen er bewust voor zullen blijven kiezen om niets aan verduurzaming te doen, kan het aanreiken van kennis en informatie een deel van deze groep in beweging krijgen.

De “bewust onbekwamen” zijn schoolbesturen en gemeenten die wel de wil hebben om in actie te komen, maar nog onvoldoende kennis en informatie hebben over mogelijkheden. Hen daarin inzicht bieden en helpen bij het zetten van de eerste stappen, zal ertoe leiden dat ze verduurzamingsmaatregelen gaan uitvoeren.

De “bewust bekwamen” is de groep die al ervaring heeft en waar maatregelen zijn uitgevoerd of die hiervoor plannen hebben ontwikkeld. Ook deze groep loopt tegen vraagstukken aan die hen belemmeren om hun keuzes correct af te wegen. Zij hebben behoefte aan objectieve en onafhankelijke kennis en informatie.

Markt

Het ontbreekt niet aan aanbod vanuit zowel commerciële als niet-commerciële marktpartijen. De eerste groep biedt een groot scala aan producten en diensten, maar deze worden vooralsnog mondjesmaat afgenomen door scholen en gemeenten. Vraag en aanbod lijken niet goed te matchen. Ook de groep niet-commerciële marktpartijen biedt producten en diensten aan, maar doet dat vaak vanuit een specifieke invalshoek. Zij richten zich bijvoorbeeld op educatieve activiteiten en kennisdeling. Ook hiervan geldt dat de vragers moeite hebben wegwijs te worden in het brede aanbod van educatief aanbod en het in te passen in hun volle lesprogramma.

Als het aanbod beter beantwoordt aan een behoefte zullen scholen dit sneller afnemen en gebruiken. Een betere match komt echter niet vanzelf tot stand. Daarvoor is een verbindende partij nodig. De Green Deal wil in deze “vacature” voorzien door bestaande kennisorganisaties, zoals RVO, Ruimte-OK, Bouwstenen voor Sociaal, Duurzaam Door/Netwerk Natuur- en Milieueducatie in te zetten als faciliterende partijen. Zij zorgen voor de verbinding tussen vragende en aanbiedende partijen en doen dat op diverse manieren: door netwerkbijeenkomsten te organiseren, vragen af te handelen die via een centraal informatiepunt binnenkomen en vooral door marktpartijen hun aanbod (en communicatie) beter af te laten stemmen op de behoeften van de scholen en gemeenten. Op die manier ontstaat er een beter samenspel en leren partijen elkaar beter kennen en vertrouwen. Barrières die grootschalige verduurzaming van schoolgebouwen nu nog in de weg staan worden daardoor afgebroken.

Uiteraard moet het aanbod op zichzelf voldoende aantrekkelijk zijn voor scholen. Het aanbod moet voldoen aan de criteria waarmee de besturen het zelf doorgaans beoordelen (zie thema D van de consultatiefase). Door zelf bij opdrachtgevers feedback op te halen over gerealiseerde maatregelen ontstaat een redelijk objectief overzicht van geslaagde en minder geslaagde oplossingen. Marktpartijen moeten zich uitgenodigd voelen aan het Uitvoeringsprogramma een bijdrage te leveren. De uitdaging voor de markt is om met haar aanbod kosteneffectief aan te sluiten bij het in de sector geldende Kwaliteitskader huisvesting. Tijdens de consultatiefase hebben marktpartijen (bouwers, adviseurs, leveranciers, MKB en kapitaalmarkt) duidelijk laten weten bereid te zijn (mede) te investeren als zij daardoor in de gelegenheid worden gesteld modellen te ontwikkelen waarmee ze hun klanten beter kunnen bedienen.

4. Resultaatlijnen Uitvoeringsprogramma GDS

De missie van de GDS (zie Inleiding) is op basis van de uitkomsten van de consultatie vertaald naar het volgende **programmadoel**:

Schoolbesturen en gemeenten zijn toegerust om gezamenlijk de verduurzaming van schoolgebouwen aan te pakken, en komen daadwerkelijk in actie.

Dit programmadoel is uitgewerkt in de volgende **6 resultaatlijnen**:

1. Betrokkenheid en gezamenlijke ambitie (agendering)
2. Kennisinfrastructuur (vraagarticulatie)
3. Gebouwinzicht (gegevens)
4. Quick-wins
5. Aansluiting vraag en aanbod
6. Innovatie

In het Activiteitenoverzicht (bijlage 1) zijn per resultaatlijn activiteiten uitgewerkt. Bij elke resultaatlijn staan de corresponderende doelstellingen (uit de Green Deal tekst) en consultatie uitkomsten. M.n. de resultaatlijnen 1,2,3 en 5 sluiten aan bij de thema's uit de consultatieronde (hoofdstuk 2). Resultaatlijn 4, Quick Wins heeft betrekking op meerdere thema's maar is apart benoemd vanwege het "laaghangend fruit". Resultaatlijn 6, Innovatie is toegevoegd om ook nu al te zoeken naar energieneutrale renovaties van schoolgebouwen en daarmee aan te sluiten op de lange termijn doelen van het Energieakkoord. Hieronder staan de resultaatlijnen kort toegelicht.

Resultaatlijn 1: Betrokkenheid en gezamenlijke ambitie (agendering)

- ✓ In 2017 geeft 90% van de schoolbesturen en gemeenten aan dat het binnenklimaat en de energiekosten van groot belang zijn voor een gezonde en betaalbare leer- en werkomgeving, en dat ze hierop de voorgaande jaren maatregelen hebben getroffen.
- ✓ In 2017 heeft 50% van de schoolbesturen en gemeenten (gezamenlijk) duurzaamheidsambities geformuleerd en vertaald in een IHP, DMJOP en-of uitvoeringsplan.
- ✓ In 2017 start tenminste 30% van de schoolbesturen en gemeenten met planvorming ter verduurzaming, en zij betrekken daar medewerkers, leerlingen en ouders bij en heeft het programma ondersteuning verleend bij het verduurzamen van 15 IHP's.

Toelichting

Duurzaamheidsmaatregelen blijven mede uit doordat het bij een fors deel van de schoolbesturen en gemeenten ontbreekt aan een gevoel van urgentie. Ze zijn bovendien grotendeels onbekend met (inter)nationale klimaatdoelstellingen. Door hen hierover via het Uitvoeringsprogramma actief te informeren, en het belang van energiebesparing, duurzame energie en een gezond binnenmilieu te verbinden aan dat van een gezonde leeromgeving in een betaalbaar gebouw, wordt bewustwording gekweekt. Na bewustwording volgt de motivatie om duurzaamheid te agenderen en maatregelen te treffen. Bij regio- en netwerkbijeenkomsten voor de gezamenlijke doelgroepen, kunnen ze de juiste informatie opdoen, van elkaar leren en ervaringen uitwisselen. Er ontstaat een regionaal netwerk van zowel scholen als gemeenten die betrokken zijn bij onderwijshuisvesting en elkaar weten te vinden als ze

met praktische vragen zitten. De activiteiten in deze resultaatlijn sluiten zoveel mogelijk aan op bestaande structuren (zoals de VNG-ondersteuningsstructuur) en lopende activiteiten. Daarnaast worden 15 gemeenten en hun schoolbesturen ondersteund bij het verduurzamen van hun IHP's.

Resultaatlijn 2: Kennisinfrastructuur (vraagarticulatie)

- ✓ Schoolbesturen en gemeenten weten waar zij met hun vragen terecht kunnen.
- ✓ Objectieve en betrouwbare kennis over verduurzaming van scholen is beschikbaar, vindbaar en toegankelijk, en wordt door een onafhankelijke partij verstrekt.
- ✓ Schoolbesturen hebben kennis van beschikbare financiering- en investeringsoplossingen.
- ✓ Financieringsoplossingen zijn bewezen, betrouwbaar, bruikbaar en toegankelijk voor schoolbesturen en gemeenten.
- ✓ Schoolbesturen/scholen zijn actief benaderd en in 2017 zijn 150 scholen “op maat” ondersteund.

Toelichting

Als schoolbesturen en gemeenten een verduurzamingsambitie hebben ontwikkeld, zoeken ze naar kennis en informatie om deze te realiseren. Diverse schoolbesturen, gemeenten en marktpartijen hebben de afgelopen jaren laten zien wat er mogelijk is op het gebied van duurzame scholen. Deze goede voorbeelden worden echter niet op behoorlijke schaal nagevolgd. Hergebruik van de ontwikkelde kennis blijft achter, waardoor nieuwe initiatiefnemers steeds opnieuw “het wiel moeten uitvinden”. Dit werkt inefficiëntie in de hand. Via de activiteiten van het Uitvoeringsprogramma worden succesvolle aanpakken repeteerbaar gemaakt en de kennis en informatie om van ambitie tot resultaat te komen breed toegankelijk. Schoolbesturen en gemeenten kunnen vinden welke projecten geslaagd zijn en waarom, en kunnen ermee aan de slag. Via een centrale kennisportal en Helpdesk kunnen zij deze onafhankelijke informatie verkrijgen:

De Helpdesk bestaat uit een frontoffice, die we onderbrengen bij de bestaande helpdesk van Ruimte-OK. Voor beantwoording van vragen kan de Helpdesk terugvallen op een backoffice die kan bestaan uit de bestaande landelijke (kennis)organisaties, zoals Bouwstenen voor sociaal, RVO, Stichting duurzame scholen, PPS-Support, NME-netwerk, Duurzaam Door. Informatie moet betrouwbaar, objectief en begrijpelijk zijn. Door het nadrukkelijk instellen van 1 loket waar schoolbesturen en gemeenten informatie kunnen ophalen creëren we de mogelijkheid deze informatie op maat en van voldoende kwaliteit op betrouwbare wijze aan te bieden aan de doelgroepen. De helpdesk zorgt voor adequate informatievoorziening en koppelt partijen aan elkaar.

Een ander zwaartepunt in deze resultaatlijn is de financiering van duurzame maatregelen. Dit vormt veruit de grootste belemmering voor scholen en gemeenten. Uitgangspunt van de GDS is meer kwaliteit en betere financieringsmogelijkheden realiseren, binnen de bestaande middelen. De activiteiten binnen deze resultaatlijn zijn erop gericht deze financieringsmogelijkheden te creëren en de aanpak van projecten effectiever en rendabeler te maken.

Deze resultaatlijn voorziet tevens in de mogelijkheid om 100 tot 150 schoolbesturen op weg te helpen met de verduurzaming van in totaal circa 150 schoolgebouwen, door een bijdrage te leveren in de advieskosten die daarvoor nodig zijn.

Resultaatlijn 3: Gebouwinzicht (gegevens)

In 2017 heeft 90% van de schoolbesturen en gemeenten inzicht in:

- ✓ de kwaliteit en kwantiteit van de bestaande bouwvoorraad (basisgegevens als m², bouwjaar)
- ✓ binnenklimaat
- ✓ energiegebruik
- ✓ energiekosten (energiefacturen op gebouwniveau)
- ✓ de eigen financiën (lopende kapitaallasten en exploitatiekosten).

Toelichting

De activiteiten binnen deze resultaatlijn vertrekken vanuit het uitgangspunt dat goed (duurzaam) beheer begint met helder inzicht. Het vergroten van het inzicht in de eigen situatie (energieverbruik, kwaliteitsniveau, financiën) is essentieel. Objectieve feiten dwingen partijen anders naar hun huisvestingsopgave te gaan kijken.

Resultaatlijn 4: Quick Wins

- ✓ In 2017 zijn schoolbesturen op de hoogte van quick wins en zijn gestimuleerd deze toe te passen.

Toelichting

De activiteiten binnen deze resultaatlijn spitsen zich toe op de mogelijkheden van onder meer de Wet milieubeheer. Schoolbesturen krijgen inzicht in investeringen in verbetermaatregelen die binnen een redelijke termijn (4-5 jaar) terug te verdienen zijn. De meeste scholen vallen overigens niet onder deze wet, maar de maatregelen die in dat kader kunnen worden voorgeschreven zijn ook voor hen interessant. Andere maatregelen met een redelijke (iets langere) terugverdientijd komen aan bod en er is aandacht voor gedragsmaatregelen en de aanschaf en het gebruik van energiezuinige apparatuur.

Resultaatlijn 5: Aansluiting van vraag en aanbod

- ✓ Er is een betere match tussen vraag en aanbod: scholen zijn beter in staat zijn hun uitvraag te definiëren en marktpartijen bieden meer vanuit de behoefte van scholen oplossingen aan (opgedane kennis/ervaringen bij projecten wordt optimaal hergebruikt).
- ✓ Schoolbesturen zijn in staat het marktaanbod te beoordelen op kwaliteit en effectiviteit (onwetendheid is niet langer belemmering voor zetten van de eerste stap).

Toelichting

Het is belangrijk dat opdrachtgevers (scholen, gemeenten) zich ervan bewust zijn dat een goede uitvraag bijdraagt aan een juiste ontwikkeling van het aanbod. Het stimuleert innovatie, maar zorgt ook voor een grotere betrokkenheid van opdrachtnemers (aannemer, installatiebedrijven, et cetera). Via het Uitvoeringsprogramma wordt hen een "platform" geboden waar vraag en aanbod elkaar op een gelijkwaardig niveau "ontmoeten" om tot structurele oplossingen te kunnen komen.

Resultaatlijn 6: Innovatie

- ✓ Op basis van 10 pilots bij schoolgebouwen is per type gebouw een concept uitgewerkt en uitgevoerd voor het energieneutraal renoveren van dit type gebouwen die passen binnen de business case op een renovatie of sloop/nieuwbouw moment,
- ✓ De koplopers onder de schoolbesturen en gemeenten zijn op de hoogte van deze mogelijkheid en overwegen deze voor hun komende renovatie vanuit deze conceptuele oplossing(en) .

Toelichting

De activiteiten binnen deze resultaatlijn kunnen omschreven worden als experimenterend. Op basis van 10 concrete casussen wordt gezocht naar opschaalbaar concepten voor E=0 renovaties voor scholen. Op basis van de vraag van koplopers onder de schoolbesturen en gemeenten is de bouwsector aan zet om met innovatieve renovatie oplossingen te komen die sneller kunnen worden geleverd, het gebouw energieneutraal maken en de werk- en leerqualiteit van de school verbeteren. De spin off van deze activiteiten zijn straks merkbaar bij renovaties die minder hoge ambities nastreven, maar wel gebruik maken van hier ontwikkelde deelproducten die betere prestaties leveren dan de huidige stand der techniek.

5. Aanpak, planning, organisatie

Het Uitvoeringsprogramma van de GDS biedt activiteiten die schoolbesturen en gemeenten in beweging moeten brengen van:

- Niveau 1: onbewust onbekwaam, naar
- Niveau 2: bewust onbekwaam, naar
- Niveau 3: bewust bekwaam, naar
- Niveau 4: bereid tot actie, naar
- Niveau 5: in actie

Focus

In de eerste fase van het Uitvoeringsprogramma wordt vooral gefocust op niveau 3: de bewust bekwaame schoolbesturen en gemeenten (zie ook hoofdstuk 3 Omgevingsanalyse). Bij hen kan het beste worden geput uit opgedane ervaringen. Ze hebben al een aantal stappen gezet om tot een goede afweging te komen en vormen de sleutel tot het wegnemen van belemmeringen en tot opschaling. Via hen kan worden getoond hoe verduurzaming mogelijk is binnen de huidige (wettelijke) kaders en waar de struikelblokken liggen. Ze hebben het leergeld betaald waarmee anderen hun voordeel kunnen doen. Door hun ervaringen en resultaten te delen, en waar mogelijk belemmeringen weg te nemen, kan verduurzaming ten behoeve van de grote groep structureel worden verankerd in nieuw beleid en nieuwe projecten.

Volgorde en tijdsplan

Logischerwijs zijn de eerste activiteiten die zullen worden ondernomen: het bekendmaken van de Uitvoeringsprogramma GDS, afstemming zoeken met bestaande initiatieven en het creëren van de toegangspoort tot de kennis, informatie en het ondersteuningsaanbod. Dit zal leiden tot aandacht en verzoeken tot ondersteuning. Daar zal direct vervolg aan gegeven worden door middel van pilots en adviezen op maat om de gewenste beweging op gang te krijgen. Tegelijk is het organiseren van regionale kennisbijeenkomsten van belang om de leerprocessen te faciliteren met behulp van inhoudelijk experts. Bestaande kennis en informatie kan vrijwel direct beschikbaar zijn, maar daar waar deze verheldering behoeft zal dit zo snel mogelijk worden uitgevoerd.

Vanaf najaar 2015

1. Overleg met kennis-organisaties over rolverdeling (o.a. RVO, GGD GHOR Nederland, Platform31, Stichting Duurzame Scholen, Energie voor Scholen, Bouwstenen voor Sociaal, NME-netwerk, etc.).
2. Bekendmaken GDS via informatiebijeenkomsten. Uitgangspunt is zoveel mogelijk aansluiten op geplande bijeenkomsten van andere partijen. Indien nodig worden (regionale) bijeenkomsten georganiseerd. Het is het streven vanaf de start een zo groot mogelijke doelgroep te bereiken. Daarnaast wordt er voor publiciteit in de diverse vakbladen gezorgd.
3. Benaderen marktpartijen, hen informeren over de GDS/Uitvoeringsprogramma.
4. Inventariseren bestaande informatie en beoordelen op bruikbaarheid (voorstel om hier de input van schoolbesturen bij te gebruiken om te bepalen wat aansluit op hun behoefte).
5. Afstemmen met lopende initiatieven van derden om synergie te bereiken en overzicht te creëren.
6. Uitwerken communicatieplan.
7. Inrichten Helpdesk en Web portal.

8. Samenstellen expertpool.
9. Bepalen pilots.

Periode 2016 -2017

In de periode 2016 en 2017 worden grofweg de volgende activiteiten ondernomen:

1. Uitvoeren helpdeskactiviteiten.
2. Ondersteunen pilots en adviezen op maat.
3. Vertalen voorbeelden naar bestaande en nieuwe instrumenten (routekaarten/ handreikingen).
4. Organiseren regionale bijeenkomsten.
5. Uitvoeren communicatie-activiteiten.

Programmacoördinatie

De uitvoering van alle activiteiten uit het Uitvoeringsprogramma vraagt om sturing en begeleiding. In de GDS zijn hierover afspraken gemaakt.

- ✓ Er is het Opdrachtgeversoverleg met vertegenwoordigers van de betrokken ministeries OCW, BZK en I&M. Zij maken de uitvoering van de Green Deal financieel mogelijk.
- ✓ Er is een Programmaraad met vertegenwoordigers van alle partijen die de Green Deal ondertekenden: de ministeries OCW, BZK, I&M en EZ en van VNG, Klimaatverbond en Ruimte OK. Zij worden gevraagd naar hun mening over ingebrachte standpunten, ideeën, etc. en daarnaast om het gedachtengoed van het uitvoeringsprogramma actief te delen met de eigen achterban. Er vindt periodiek overleg plaats tussen het opdrachtgeversoverleg en de programmaraad.
- ✓ Het Programmateam bewaakt de voortgang van de uitvoering. In het programmateam zitten vertegenwoordigers vanuit de VNG, PO-Raad, Klimaatverbond Nederland, Ruimte-OK, GGD GHOR Nederland, RVO en Platform31. VNG en PO-Raad (mede namens VO-raad) voeren hierbij het overall programmamanagement uit, onderhouden de relatie met de Green Deal-ondertekenaars en de eigen achterban, leggen halfjaarlijks verantwoording af over de voortgang aan het opdrachtgeversoverleg, leggen wezenlijke wijzigingsvoorstellen van het uitvoeringsprogramma voor, zijn verantwoordelijk voor het budgetbeheer en geven dat vrij voor uitvoering van activiteiten op basis van goedgekeurde werkplannen en projectvoorstellen die in het programmateam zijn besproken.
- ✓ RVO vervult de rol van secretaris van de Green Deal Scholen.

6. Communicatie

Zichtbaarheid is cruciaal. Goede communicatie is derhalve van groot belang. Voor de start van het Uitvoeringsprogramma werken Ruimte-OK en Klimaatverbond Nederland een communicatiestrategie en -plan uit dat door het Programmteam wordt vastgesteld. De ondertekenaars zullen ieder vanuit hun eigen communicatiekanalen de activiteiten uit het Uitvoeringsprogramma van de GDS uitdragen binnen hun eigen netwerk en onder de (eigen) doelgroepen.

7. Monitoring en Evaluatie

Monitoring is om drie redenen van belang:

1. Voortgang bewaken: worden de activiteiten uitgevoerd volgens afspraak en planning? (output).
2. Vaststellen van het effect: in termen van aantal aan activiteiten deelnemende scholen en gemeenten, indien bekend de omvang van de bespaarde energie, et cetera (outcome).
3. Signaleren van verbeterpunten en doorvoeren (tussentijdse) koerswijzigingen.

Het Uitvoeringsprogramma heeft een doorlooptijd van drie jaar. Gedurende de uitvoering bewaakt het Programmteam de voortgang en stelt de resultaten vast bij alle activiteiten. Bij de verdere detaillering van de activiteiten benoemen projecttrekkers de indicatoren op basis waarvan zij de monitoring uitvoeren. Deze indicatoren zijn deels kwantitatief (bijvoorbeeld het aantal deelnemende schoolbesturen en gemeenten) en deels kwalitatief (bijvoorbeeld de beoordeling door gebruikers van instrumenten, bepaling van de effectiviteit van de gebruikte aanpak). In overleg met onder andere ECN bepaalt het programmteam op welke wijze de kwantitatieve resultaten op het gebied van energie worden gemeten.

De projecttrekkers rapporteren de resultaten aan het Programmteam op basis van een nog uit te werken stramien. Het Programmteam voert minimaal twee keer per jaar een voortgangsoverleg met het opdrachtgeversoverleg en indien nodig zal het opdrachtgeversoverleg en/of de programmaraad tussentijds worden geraadpleegd. Dit kan nodig zijn in verband met ongewenste vertragingen, niet voorziene omstandigheden of andere aanleidingen die een significante aanpassing van de uitvoering vragen.

De eindevaluatie vindt plaats in 2019 en zal volgens een nader te bepalen methode worden uitgevoerd door een externe partij. Dit om de onafhankelijkheid te waarborgen.

Omdat er niet echt sprake is van een nul-situatie en projecten die in het kader van de Green Deal starten niet allemaal volledig tot een afronding komen binnen de looptijd van het Uitvoeringsprogramma, zullen de doelstellingen afgemeten moeten worden op basis van opgeleverde producten en door het vaststellen in hoeverre sprake is van een toenemend draagvlak/ bekendheid van verduurzamingsmogelijkheden en de mate van de toepassing van passende financieringsmogelijkheden.

Bijlage 1: Activiteitenoverzicht uitvoeringsprogramma Green Deal Scholen

Beleidsdoel: Partijen willen met deze Green Deal een impuls geven aan de versnelde realisatie van een gezonde leer- en werkomgeving voor leerlingen en medewerkers in een duurzaam en betaalbaar onderwijsgebouw.

Projectdoel: Schoolbesturen en gemeenten zijn niet alleen toegerust om gezamenlijk de verduurzaming van schoolgebouwen aan te pakken, maar komen ook daadwerkelijk in actie.

Terugkerende vragen bij verduurzaming van onderwijsgebouwen	Kennis	Kunde	Financiering	Instrumenten
Hoe betrek ik leerlingen en leraren?		X		
Met welke organisaties kan ik samenwerken?	X			
Hoe zet ik de eerste stap om mijn gebouw(en) te verduurzamen?		X		X
Welke financieringsmogelijkheden zijn er?	X		X	X
Waar vind ik toegang tot financiering? (ondersteuning bij vinden passende financiering)	X		X	
Hoe kom ik tot een juiste integrale afweging renovatie of nieuwbouw?		X	X	X
Hoe word ik wegwijs in het aanbod van geboden oplossingen? (vindbaar en objectief)		X		X
Zijn er betrouwbare voorbeelden van geslaagde projecten en waar vind ik die?	X			
Hoe kan ik de verduurzaming onderbouwen, zowel financieel als effect?		X	X	X
Hoe overtuig ik het bestuur/de schoolleider/de gemeente? Welke argumenten kan ik gebruiken?	X	X		X
Hoe kan ik het aanbod toetsen op toepasbaarheid?		X		X
Waar vind ik objectieve kennis, informatie en advies?	X			
Hoe kan ik mijn school vergelijken met overeenkomstige scholen?		X		X
Hoe kan ik de financiële risico's beperken? (bv nadelige effect op exploitatie)		X	X	
Zijn er garanties te geven over de te behalen resultaten?				X
Mag een school zelf investeren in het gebouw? (financieringsruimte bij nieuwbouw)	X		X	
Wat zijn quick wins?	X			X
Hoe krijg ik inzicht en overzicht van effecten/risico's van maatregelen en consequenties van te maken keuzes?		X	X	
Hoe krijg ik een betrouwbare oplevering? Hoe zorg ik dat ik krijg wat ik vraag?		X		X
Hoe ga ik om met leegstandsrisico's, waar besluit ik wel of niet te gaan investeren in verduurzaming?		X	X	
Hoe kan ik duurzaamheid meenemen in een huisvestingsplan (MOP, IHP)		X		X
Hoe kan ik werken aan een betere samenwerking tussen gemeente/ schoolbesturen?		X		

Resultaatlijn 1: Betrokkenheid en gezamenlijke ambitie (agendering)

Resultaat:

1. *In 2017 geven 90% van de schoolbesturen en gemeenten aan dat een goed binnenklimaat en de energiekosten bij schoolgebouwen van groot belang is voor een gezonde en betaalbare leer- en werkomgeving en dat op deze thema's de afgelopen jaren maatregelen zijn getroffen.*
2. *In 2017 hebben 50% van de schoolbesturen en gemeenten hun (gezamenlijke) ambities op het gebied van duurzaamheid geformuleerd en vertaald in IHP, DMJOP en/of een uitvoeringsplan.*
3. *In 2017 starten tenminste 30% van de schoolbesturen en gemeenten met de planvorming om hun gebouwen te verduurzamen en betrekken daar medewerkers, leerlingen en ouders bij en heeft het programma ondersteuning verleend bij het verduurzamen van 15 IHP's.*

Activiteiten:

- a. Informeren schoolbesturen over nut en noodzaak van verduurzaming scholen (= gezond binnenklimaat, energiebesparing en duurzame energie opwekking) door de goede ervaringen hiermee te delen en aandacht vragen voor landelijke campagnes en bestaand instrumentarium op dit gebied (via 6 regionale Green Deal-bijeenkomsten). Doel is informeren en enthousiasmeren van de doelgroepen en het stimuleren van lokale dialoog. Aansluiten bij bestaande structuren, zoals VNG-Ondersteuningsstructuur
- b. Faciliteren regionale kennisuitwisseling door aansluiting te zoeken bij geplande bijeenkomsten/ lerende netwerken voor schoolbesturen en gemeenten, eventueel in gezamenlijkheid met marktpartijen, te starten in 2 of 3 regio's. Indien succesvol faciliteren we dergelijke bijeenkomsten ook voor andere regio's (denk aan initiatieven in regio's Noord Holland, Utrecht, Noord Brabant, Overijssel en Gelderland)
- c. Ondersteunen van 15 (regionale) pilots bij het verduurzamen van de uitwerking van integrale huisvestingsplannen (op tactisch niveau)
- d. Inbrengen kennis uit Programma van Eisen (PvE) Frisse Scholen en duurzaamheidsonderwerpen GPR in het kwaliteitskader huisvesting en vice versa
- e. Uitwerken voorbeelden van gerealiseerde IHP's, DMJOP's en/of uitvoeringsplannen in handreikingen en routekaarten en deze onder schoolbesturen en gemeenten verspreiden (uitdragen succesvolle praktijkvoorbeelden waar duurzaamheid is verankerd in beleid)
- f. Verzamelen voorbeelden succesvolle lokale samenwerking, (zoals lokale green deals Tilburg, Leiden, Utrecht, Haarlemmermeer, Haarlem, Haren, Amersfoort en Den Haag). Deze voorbeelden verspreiden onder gemeenten en schoolbesturen.
- g. Ontsluiten en vindbaar maken van educatief aanbod op het gebied van energie en binnenmilieu voor scholen (inzetten landelijk NME-netwerk en GGD bij promotie educatief aanbod/ bewustwording Binnenmilieu en energie)
- h. Aansluiten bij (en bekendheid geven aan) Duurzaamheidstop voor scholen in 2015
- i. Inbrengen ervaren belemmeringen uit consultatieronde bij herijking hoogte bouwkostennorm en MI-vergoeding in 2016 (overleg OCW, PO-Raad en VNG)

Koppeling Green Deal:

- Organiseren (Kinder-)duurzaamheidstop met GGD (voorbeeldfunctie school)	Min IenM artikel 10
- Informeren/ stimuleren lokale duurzame energie (HIER opgewekt)	Min EZ artikel 11
- Aanbieden educatieve invulling van thema 'energie op school' (Duurzaam Door)	Min EZ artikel 11
- PvE Frisse Scholen koppelen aan Kwaliteitskader Onderwijshuisvesting basisonderwijs	Min BZK artikel 12
- Inzet Educatief materiaal (analyse en kanaliseren)	Min EZ artikel 11
- Samenwerkingsmogelijkheden stimuleren en volgen (netwerkvorming)	artikel 4f VNG art 5

Koppeling Consultatie:

- Hoe betrek ik leerlingen en leraren?
- Hoe zet ik de eerste stap om mijn gebouw(en) te verduurzamen?
- Hoe overtuig ik het bestuur/de schoolleider/de gemeente? Welke argumenten kan ik gebruiken?
- Hoe kan ik duurzaamheid meenemen in een huisvestingsplan (MOP, IHP)?
- Hoe kom ik tot een juiste integrale afweging renovatie of nieuwbouw?
- Hoe kan ik werken aan een betere samenwerking tussen gemeente/ schoolbesturen?

Resultaatlijn 2: Kennisinfrastructuur (vraagarticulatie)

Resultaat:

1. *Schoolbesturen en gemeenten weten waar zij met hun vragen terecht kunnen.*
2. *Objectieve en betrouwbare kennis over verduurzaming van scholen is beschikbaar, vindbaar en toegankelijk en wordt door een onafhankelijke partij verstrekt.*
3. *Schoolbesturen hebben kennis van financiering- en investeringsoplossingen die beschikbaar zijn.*
4. *Financieringsoplossingen zijn bewezen, betrouwbaar, bruikbaar en toegankelijk voor schoolbesturen en gemeenten.*
5. *Schoolbesturen/scholen zijn actief benaderd en in 2017 zijn 150 scholen “op maat” ondersteund.*

Activiteiten:

- a. Opzetten helpdesk verduurzaming scholen. Deze onderbrengen bij bestaande helpdeskfunctie van Ruimte-OK
- b. Promoten helpdesk via advertenties in sectorbladen en -websites
- c. Betrekken kennisorganisaties (RVO, Bouwstenen voor Sociaal, Stichting Duurzame Scholen, GGD, NME-netwerk, Duurzaam Door) bij uitwerking backofficefunctie t.b.v. helpdesk.
- d. Registreren en analyseren gestelde (hulp)vragen en terugkoppelen aan sectororganisaties
- e. Opzetten website/ kennisportal Green Deal Scholen. Deze kennisportal maakt zoveel mogelijk gebruik van bestaande websites en zorgt voor overzicht en heldere eenvoudige zoekstructuur. Ontsluiten/goed vindbaar en zichtbaar maken van reeds opgestelde leidraden en brochures van RVO (o.a. PvE Frisse Scholen, Leidraad Energie Prestatie Contracten) Ruimte-OK (oa. Kwaliteitskader(s) huisvesting, brochures financieringsvormen en opdrachtgeverschap) en andere kennispartners welke reeds relevante/ bruikbare informatie op gebied verduurzaming onderwijsgebouwen ontsluiten. Hierbij besteden we ook aandacht voor quick wins die direct uitvoerbaar zijn, zoals de aanschaf van energiezuinige apparatuur
- f. Ondersteunen van ongeveer 150 projecten door inzetten extra capaciteit/ expertise (collegiale kennisuitwisseling en inbreng in houdelijke experts) . Deze capaciteit inzetten bij problemen waar schoolbesturen en/of gemeenten op operationeel niveau tegenaan lopen. Doel: bieden (tijdelijke) hulp bij het oplossen van specifieke vraagstukken zodanig dat het schoolbestuur en/of gemeente verder kan met hun proces of project.
- g. Uitwerken en verspreiden overzicht bestaande financiële arrangementen voor schoolbesturen en gemeenten. Vooral de geleerde lessen uit gerealiseerde projecten helder uitwerken, toegankelijk en vindbaar maken (boekje “Anders financieren”, kennis PPS-Support, ESCO-ervaringen, enz.)
- h. Georganiseerd en gestructureerd verbreden financieringsmogelijkheden binnen huidige systeem: in kaart brengen van (beperkingen van) beschikbare financiële instrumenten ter verduurzaming en ter oplossing nieuwe financiële instrumenten ontwikkelen. Doel helderheid te scheppen in financieringsproblematiek rond onderwijshuisvesting en beschikbaar maken van passende oplossingen.
- i. Benaderen marktpartijen en financiële experts en hun kennis vertalen in voor schoolbesturen en gemeenten begrijpelijk en informatief materiaal

Koppeling Green Deal:

- Inzet PPS support (ervaringen Publiek Private Samenwerking en ESCO's)	Min IenM artikel 10
- Inzet RVO (expertise ESCO's)	Min BZK artikel 12
- Toegankelijk maken bestaande kennis en kennisstructuren	Artikel 4e ROK art 8
- Inzet Ruimte-OK (ondersteuningsstructuur/helpdesk/voorlichting overheveling)	ROK artikel 8
- Investeringsruimte voor schoolbesturen	Min OCW artikel 9
- PPSsupport	Min I&M artikel 10

Koppeling Consultatie:

- Waar vind ik objectieve kennis, informatie en advies?
- Hoe zet ik de eerste stap om mijn gebouw(en) te verduurzamen?
- Zijn er betrouwbare voorbeelden van geslaagde projecten en waar vind ik die?
- Welke financieringsmogelijkheden zijn er?
- Waar vindt ik toegang tot financiering? (ondersteuning bij vinden passende financiering)
- Hoe kan ik de verduurzaming onderbouwen, zowel financieel als effect?
- Hoe kan ik de financiële risico's beperken? (bv nadelige effect op exploitatie)
- Mag een school zelf investeren in het gebouw? (o.a. Financieringsruimte bij nieuwbouw)

Resultaatlijn 3: Gebouwinzicht (gegevens)

Resultaten:

In 2017 hebben 90% van de schoolbesturen en gemeenten inzicht in:

- *de kwaliteit en kwantiteit van de bestaande bouwvoorraad (basisgegevens als m2, bouwjaar etc)*
- *binnenklimaat*
- *energiegebruik*
- *energiekosten (energiefacturen op gebouwniveau)*
- *de eigen financiën (lopende kapitaallasten en exploitatiekosten).*

Activiteiten:

- Ontwikkelen onafhankelijke benchmark/ vergelijkingssite te starten op gebied van basisgegevens en energiegebruik. Benchmark voorzien van jaarlijkse rapportage en actualisatie. (Benchmark laten aansluiten op bestaande infrastructuur dan wel opnemen in Vensters voor Verantwoording)
- Stimuleren informatieoverdracht gemeenten naar besturen waar het gaat om meerjarenonderhoudsprogramma's van schoolgebouwen
- Stimuleren tot het verkrijgen van kwaliteitsoordeel m.b.t. het binnenklimaat (meenemen informatie eerder uitgevoerde EBA's, onderzoeken GGD's, enz.)
- Aansluiting van activiteiten Green Deal Scholen op activiteiten GGD's op gebied van binnenmilieu, GGD's inzetten om inzicht te krijgen in kwaliteit van het binnenmilieu.
- Stimuleren inzet energiemonitoring (real time).

Koppeling Green Deal:

- Basisgegevens onderwijsgebouwen in kaart brengen (o.a. energiegebruik)	Min OCW artikel 9
- Stimuleren in beeld hebben energieverbruik (energielabel)	PO-VO-raad artikel 6
- GGD aanpak (bewustwordingsproject binnenmilieu basisscholen)	Min IenM artikel 10

Koppeling Consultatie:

- Hoe kan ik mijn school vergelijken met overeenkomstige scholen?
- Hoe ga ik om met leegstandsrisico's, waar besluit ik wel of niet te gaan investeren in verduurzaming?

Resultaatlijn 4: Quick wins

Resultaten:

Schoolbesturen zijn in 2017 op de hoogte van quick wins en zijn gestimuleerd deze toe te passen.

Activiteiten:

- a. Uitwerken maatregelen lijsten met quick wins van verbetermaatregelen (quick wins zijn technische maatregelen en gedragsbeïnvloeding die eenvoudig zijn om toe te passen, snel een (positief) effect hebben en weinig tot geen investering vragen en die zich binnen vijf jaar terugverdienen).
- b. Uitwerken voorbeelden van scholen waar quick wins zijn uitgevoerd (zodat opgedane kennis/ervaringen kan worden hergebruikt) voor Wm-plichtige en niet Wm-plichtige gebouwen.
- c. Presenteren quick wins via website en via vakbladen.
- d. Volgen van 5-10 projecten waarin quick wins gezamenlijk/gebundeld worden aangepakt, bijvoorbeeld inkoop zonnepanelen, energie-inkoop.

Koppeling Green Deal:

- Ondersteuning gemeenten bij handhaving Wet Milieubeheer	Min IenM artikel 10 IenM
- Ondersteuning scholen met informatie Wet Milieubeheer (maatregelenlijst)	Min IenM artikel 10
- Intensiveren toezicht op de Wet Milieubeheer	VNG artikel 5

Koppeling Consultatie:

- Wat zijn quick wins?
- Hoe krijg ik inzicht en overzicht van effecten/ risico's van verbetermaatregelen en consequenties van te maken keuzes?
- Hoe kan ik de verduurzaming onderbouwen, zowel financieel als effect?
- Hoe krijg ik de door te voeren verbetermaatregelen gefinancierd?

Resultaatlijn 5: Aansluiting vraag- aanbod

Resultaat:

1. *Er is een betere match tussen vraag en aanbod, waarbij scholen beter in staat zijn hun uitvraag te definiëren en marktpartijen meer vanuit de behoefte van scholen oplossingen aanbieden (opgedane kennis/ervaringen bij projecten wordt optimaal hergebruikt)*
2. *Schoolbesturen zijn in staat het aanbod te beoordelen op kwaliteit en effectiviteit (onwetendheid is niet langer belemmering voor zetten van de eerste stap)*

Activiteiten:

- a. Ontwikkelen goede zoekstructuur (soort kieswijzer) op basis waarvan ervaringen uit de praktijk tot hun recht komen (aandacht voor bewezen voorbeelden en repeteerbare aanpakken) Doel is dat scholen zelf hun route kunnen bepalen welke aansluit op de zone van naaste ontwikkeling.
- b. Communiceren over uitkomsten van in praktijk bewezen aanpakken (vindbaar maken van kansrijke aanpakken op basis van referenties).
- c. Aansluiten bij 10-12 bijeenkomsten/evenementen met marktpartijen met als doel hen te informeren over de tussentijdse resultaten van de Green Deal en hen mee te nemen in de vraagstukken die leven bij scholen en gemeenten op het gebied van verduurzaming van scholen.
- d. Inzetten PPS-support en hun ontwikkelde kennis op het gebied van financiering en integrale contracten.
- e. Vertalen Kwaliteitskader Onderwijshuisvesting naar goede uitvraag via vijf pilots (faciliteren totstandkoming betere uitvraag).
- f. Meenemen bestaand aanbod en initiatieven bij de uitwerking van de routekaarten (zie resultaatlijn 1).

Koppeling Green Deal:

- Informatie over financiële ondersteuning en stimuleren van LDEI.	Min EZ artikel 11
- Best practices: BENG, NESK en Frisse Scholen (financiering en monitoring)	Min BZK artikel 12
- Markt beter aansluiten op vraag, werken met prestatie eisen	Min BZK artikel 12
- Tools – o.a. PVE update, FS Toets update, Leidraad DMOP	Min BZK artikel 12
- Navolgbare aanpakken/projecten identificeren en uitdragen	VNG art 5 PO-VO art 6 Klimaatverbond art. 7
- Inzicht geven in het aanbod in de markt (vergroten kennishoogte)	VNG art 5 PO-VO art 6
- Vraagsturing bij voorbeeldprojecten borgen door inzet kennisgroep huisvesting	PO-VO-raad artikel 6

Koppeling Consultatie:

- Hoe word ik wegwijs in het aanbod van geboden oplossingen? (vindbaar en objectief)
- Hoe kan ik het aanbod toetsen op toepasbaarheid?
- Zijn er betrouwbare voorbeelden van geslaagde projecten en waar vind ik die?
- Met welke organisaties kan ik samenwerken?
- Hoe krijg ik een betrouwbare oplevering? Hoe zorg ik dat ik krijg wat ik vraag? (monitoring)
- Zijn er garanties te geven over de te behalen resultaten?

Resultaatlijn 6: Innovatie

Resultaat:

1. *Innovatieve bouw- en installatieconcepten zijn bij minimaal 10 schoolgebouwen toegepast en zijn bewezen effectief.*
2. *Binnen deze 10 innovatieprojecten is ervaring opgedaan met een vernieuwende manier van (samen)werken.*
3. *Uitgewerkte opschaalbare conceptuele renovatie oplossingen voor scholen.*

Activiteiten:

- a. Werving en selectie koplopers onder schoolbesturen, school directies en gemeenten met renovatie plannen in 2016.
- b. Openen van de dialoog met innovatieve aanbieders of consortia die een E=0 renovatie kunnen leveren.
- c. Begeleiden van de vragers en aanbieders in een functionele aanbesteding voor de renovatie trajecten.
- d. Uitwerken van een financieel model voor scholen waarbinnen deze renovaties uitgevoerd kunnen worden.
- e. Bepalen van de opschaalbare concepten op basis van de experimenten.
- f. Uitdragen van de mogelijkheden en het vergroten van de het aantal partijen die deze renovatie strategie willen volgen.

Koppeling Green Deal:

- Informatie over financiële ondersteuning en stimuleren van LDEI.	Min EZ artikel 11
- Best practices: BENG, NESK en Frisse Scholen (financiering en monitoring)	Min BZK artikel 12
- Markt beter aansluiten op vraag, werken met prestatie eisen	Min BZK artikel 12
- Navolgbare aanpakken/projecten identificeren en uitdragen	VNG art 5 PO-VO art 6 Klimaatverbond art. 7
- Vraagsturing bij voorbeeldprojecten borgen door inzet kennisgroep huisvesting	PO-VO-raad artikel 6

Koppeling Consultatie:

- Zijn er betrouwbare voorbeelden van geslaagde projecten en waar vind ik die?
- Zijn er garanties te geven over de te behalen resultaten?

Programmalijn Communicatie

Activiteiten:

- a. Opstellen communicatieplan
- b. Uitvoeren communicatieplan

Programmalijn Monitoring & Evaluatie

Activiteiten:

- a. Monitoring (jaarlijkse output op projectniveau)
- b. Evaluatie (eindevaluatie in 2019)

Programmalijn Programma coördinatie

Activiteiten:

- a. Overleg programmateam
- b. Afstemming met Green Deal Partners
- c. Aansturing resultaatlijnen
- d. Verslaglegging
- e. Budgetbeheer

Bijlage 2: Inventarisatie lopende initiatieven

Inventarisatie van (lopende) initiatieven op gebied van verduurzaming onderwijsgebouwen

Initiatief - Actor	Green Deal Afspraak
--------------------	---------------------

Themaveld: Ambitie en Samenwerking

Organiseren (Kinder-)duurzaamheidstop met GGD (voorbeeldfunctie school)	Min IenM artikel 10
Jongerenactie bij klimaatop Parijs dec 2015	Min IenM artikel 10
GGD aanpak (bewustwordingsproject binnenmilieu basisscholen)	Min IenM artikel 10
Scholenbouwprijs	Min OCW artikel 9
Informeren/ stimuleren lokale duurzame energie (HIER opgewekt)	Min EZ artikel 11
Aanbieden educatieve invulling van thema 'energie op school' (Duurzaam Door)	Min EZ artikel 11
Meerwaarde duurzaamheid koppelen aan educatieve leerproces	PO-VO-raad artikel 6
Modelverordening - IHP	Min OCW artikel 9
Samenwerkingsmogelijkheden stimuleren en volgen (netwerkvorming)	artikel 4f VNG art 5
Gemeente Leiden - bottum up benadering (Lokale Green Deal Scholen)	
Energy Challenges- netwerk 20 VO scholen (slim met energie op school - Duurzaam Door)	
Energy-battle van Klimaatverbond (5e editie scholen; energiebesparing door aanpassing gedrag)	
DGBC (Breeam junior)	
Eco-schools (lespakket; koppeling van gebouw, omgeving en educatie) SME advies ca 100 scholen	
De verbinding (Trainingen duurzaamheidseducatie)	
Buitenstebinnen (Basisschool deZuidstroom te Venlo, ontwikkeling Duurzame (C2C) leerlijn)	
Vernieuwing onderwijs (scholen voor morgen, #onderwijs 2032)	
Collin, St. Kien en TU Eindhoven (Het nieuwe samenwerken- EPK pilot en installateurs)	
Duurzaam Krimpen (Zeeland, Groningen, Achterhoek)	

Themaveld: Kennis en Inzicht

Inzet PPS support (ervaringen Publiek Private Samenwerking en ESCO's)	Min IenM artikel 10
Basisgegevens onderwijsgebouwen in kaart brengen (oa energiegebruik)	Min OCW artikel 9
Stimuleren in beeld hebben energieverbruik (energielabel)	PO-VO-raad artikel 6
Verbinden techniek en educatie; Whole school approach	Min EZ artikel 11
Inzet Educatief materiaal (analyse en kanaliseren)	Min EZ artikel 11
Inzet opleidingen (MBO-HBO- 3TU bouwkunde en installatietechniek)	Min EZ artikel 11
Inzet RVO (expertise ESCO's)	Min BZK artikel 12
Toegankelijk maken bestaande kennis en kennisstructuren	Artikel 4e ROK art 8
Organiseren leerkringen/expertmeetings bij verduurzaming onderwijsgebouwen	VNG artikel 5
Inzet Ruimte-OK (ondersteuningsstructuur/ help-desk/ voorlichting overheveling)	ROK artikel 8
Ondersteuning gemeenten bij handhaving Wet Milieubeheer	Min IenM artikel 10
Ondersteuning scholen met informatie Wet Milieubeheer (toegankelijke maatregelenlijst)	Min IenM artikel 10
Intensiveren toezicht op de Wet Milieubeheer	VNG artikel 5
Inzet Energiesprong	Min OCW artikel 9
Bouwcampus.nl (TU Delft- SBR-Curnet e.a.)	
St Duurzame Scholen/ Platform Duurzaam Gebouwd	
Bouwstenen voor Sociaal (oa werkgroep verduurzaming)	
ESCO netwerk -PPS netwerk - Bouwregienetwerk (voorbeelden OVVIA en INNAX)	
GGD GHOR kennisnet (instrumenten, voorbeelddocumenten en themacertificaat milieu)	
RWS leefomgeving (asbest)	
Scholenbouwatlas (Atelier Rijksbouwmeester-TU-Delft-ROK)	
Scholenbouwmeester Noord-Nederland	
Praktijkboek gezonde gebouwen - cahier Binnenmilieu (SBR)	
NMF-Overijssel en gemeente Enschede (kennisbijeenkomst in Twente en West-Overijssel)	
Provincie Noord Holland ServicepuntDuurzameEnergie.nl DWA / Bouwend Nederland	
Architectuur Lokaal (oa AAARO; www.waaarodaaaro.nl)	
Steunpunt ontwerpwedstrijden (Aanbesteden; sesam.ontwerpwedstrijden.nl, Kompas Light)	

Energieplein20.nl (VNG)	
ISSO kennisinstituut installatie techniek	
Platform Onderwijshuisvesting + adviesbureaus	
Platform VIBA-expo (Den Bosch)	
Benchmark kengetallen onderwijshuisvesting (Grontmij-Hevo-ICS-Vensters voor verantwoording)	
Provincie Gelderland / We-adviseurs (energiebesparing gymzalen/scholen)	
Provincie (Noord) Brabant (demonstratieproject TUEindhoven /ROK)	
Meetprotocol (TU Eindhoven/ OCW)	
Inkoopcollectief Energievoorscholen.nl (Besturenorganisaties met Hellemans consultancy)	
Energy Watch (Real Time Energiemonitoring)	
Energy Alert (Real Time Energiemonitoring)	
Check je schoolgebouw (Algemene Rekenkamer)	
Scholenbouwdossier (St Duurzame Scholen)	
Digitaal schooldossier (AVS)	
Schoolgebouwenonderhoud.nl (ICS-adviseurs)	
st. beheercollectief.nl (asset-management-leegstandsreductie)	
Beter Klimaat Toets - 40 scholen beoordeeld (Aldus bouwinnovatie)	
EPK (Energie Prestatie Keurmerk) oa DWA, Search	
Fier FM (benchmark exploitatie/bedrijfsvoering voor MBO)	
ECN (ontwikkeling informatie tbv omgevingsdiensten)	

Themaveld: Bekostiging en Financiering

Investeringsruimte voor schoolbesturen	Min OCW artikel 9
BNG ESCo aanpak scholen (BNG Bank)	
Stichting Maatschappelijk Vastgoed- sale and lease back (Project Petrus Canisius College Heiloo)	
Brabantse Ontwikkelings Maatschappij (BOM / Provincie Brabant)	
Nederlands Investerings Instelling (NLII)	
Banken (ING-ABN-Amro-TRIODOS bank-Rabobank)	

Groenbank en Waterschapsbank	
Gemeente Amersfoort - Utrecht / Economic Board Utrecht (Provincie Utrecht) renovatie 80 scholen	
Gemeente Rotterdam (Investeringsimpuls/ ESCo aanbesteding 50 scholen)	
Gemeente Breda en cooperatie Breedsaam: doordecentralisatie model	
Gemeente Amsterdam prestatiegericht- exploitatieneutraal investeren(casus 10 PO scholen, DWA)	
Gemeente Veldhoven (Esco met 8 scholen i.s.m. Oovia)	
Gemeente Joure (Brede school Joure, DBMO contract, PPS Support)	
Escoplan.nl	
Kengetallen Exploitatiegericht ontwerpen (KOETER) doorontwikkeling naar onderwijs	
Syntegraal - TCO benadering	
Zenzo Maatschappelijk Vastgoed-ESCO -TCO benadering (IKC Uift; schoolbestuur stichting Essentius)	
Groenerente.nl ; zonnepanelen en ledverlichting i.c.m. ouderparticipatie en co-financiering	

Themaveld: Aansluiting vraag - aanbod

Ontsluiten mogelijkheden PV (SDE, postcoderoos)	Min EZ artikel 11
Best practices: BENG, NESK en Frisse Scholen (financiering en monitoring)	Min BZK artikel 12
Markt beter aansluiten op vraag, werken met prestatie eisen	Min BZK artikel 12
Programma van Eisen Frisse Scholen koppelen aan Kwaliteitskader Onderwijshuisvesting basisonderwijs	Min BZK artikel 12
Tools – o.a. PVE update, FS Toets update, Leidraad DMOP	Min BZK artikel 12
Navolgbare aanpakken/projecten identificeren en uitdragen	VNG art 5 PO-VO art 6 Klimaatverbond art 7
Kwaliteitskader huisvesting BO update en ontwikkeling VO en (V)SO	artikel 4b- artikel 6
Inzicht geven in het aanbod in de markt (vergroten kennisniveau)	VNG art 5 PO-VO art 6
Vraagsturing bij voorbeeldprojecten borgen door inzet kennisgroep huisvesting	PO-VO-raad artikel 6
Gezamenlijke inkoop elektriciteit via bestuursorganisaties	Min EZ artikel 11
Bouwend Nederland (ontwikkeling Energieatlas)	
Uneto-VNI (oa. Collin Methode voor integraal samenwerken in projecten)	
ICDubo (Innovatiecentrum Duurzaam Bouwen)	
SBR-Onderhoud NL RGS systematiek (afwegingstool onderhoud/ renovatie vanuit TCO benadering)	

Gemeente Almere (professionaliseringsprogramma met DWA)	
Gemeente Enschede (voorraadaanpak, convenant, o.a. herinregelen Enerdeco)	
Gemeente Haarlem (Routekaart)	
Gemeente Amersfoort (Stamkaarten)	
Gemeente Haarlemmermeer (GroeneKapstok.nl)	
Gemeente Haren (integrale aanpak meerjarenonderhoud)	
Gemeente Amsterdam Gezonde Scholen Aanpak Amsterdam (DWA-Albert Duyst)	
Gemeente Tilburg en schoolbesturen (st. MOED) (20.000m2 aanbesteding zonnepanelen)	
Gemeente Zeist (voorraadaanpak, DHP en DMOP, pilots met 3 besturen)	
Gemeente Zoetermeer businesscase e-neutrale renovatie	
Gemeente Stichtse Vecht (Postcoderoos)	
Gemeente Rotterdam (marktconsultatie renovatieaanpak)	
Gemeente Zaanstad	
Gemeente Den Haag Consortia met PWC-Siemens (Rekenvoorbeelden, zonnepanelen) ; verduurzaming bestaande scholen	
Gemeenten Gelderland en Neerijnen - 2 consortia (Provincie Gelderland)	
Consortium 1000-scholen.nl: Strukton, ABN AMRO en MC2	
Consortium Slimme scholen: Eneco, Dura Vermeer en ICS	
Schoolbestuur Stichting Flore Heerhugowaard (voorraadaanpak)	
Schoolbestuur Spaarnesant Haarlem (voorraadaanpak, renovatie, energiecoördinator)	
Schoolbestuur eenpitter netwerk Overijssel (BS De schakel)	
Schoolbestuur Kerobei Noord Limburg (Zonnepanelen)	
Schoolbestuur St. Josephscholen -Nijmegen (Zonnepanelen)	
Schoolbestuur UNICOZ - Gemeente Zoetermeer - Project IKC Toverberg	
Schoolbestuur Voila - Gemeente Leusden DBM project (Pelikaan Bouw)	
Schoolbestuur PCBO Amersfoort ABC Liendert (DBM project)	
Schoolbestuur Lucas Onderwijs Den Haag (DBM project)	
Schoolbestuur CSG Dingstede Meppel (onderzoek verduurzaming bouwstroomscholen)	
Schoolbestuur Schoolvereniging Accretio (ESCO, Basisschool De Smaragd en Frog Energy)	

Ontwerpend onderzoek st. Mevrouw Meijer (Renovatie)	
Leidraad Energie Prestatie Contracten (Boot advocaten- aanbestedingsspecialist)	
Voorbeeldschool: Andreasschool Voorhout (duurzaamheid in onderwijsvisie)	
21 voorbeeldprojecten RVO (ATO en AHB)	
GPR Gebouw (WE adviseurs): afstemmen op PvE Frisse Scholen/ Kwaliteitskader huisvesting	
Zon zoekt school: N&M, AVS, Enexis, Rooftop	
Slimopgewekt.nl (Gelderland- Arnhem - aanbieder zonnepanelen i.c.m. Led) 33 scholen reeds verduurzaamd, 8 in de planning.	
Second Guess; innovatieve totaaloplossing voor betaalbaar gezond binnenmilieu (Eneco, Freshlight, Rasenberg Instruments, Energyworx en Rituals)	
BaOpt Benelux; innovatieve oplossing voor betaalbaar gezond binnenmilieu (Building Technology, Kieback&Peter en Coneco) diverse scholen in uitvoering	
QwikSense; initiatief dat zowel luchtkwaliteit en energie-efficiëntie in beeld brengt (monitoring)	
Green Fox	
Green Spread (Aanbieder en financier zonnepanelen)	
Innax (ESCO model school Veenendaal)	
Trefoil (Realtime Energieinzicht.nl / Beslismodel voor verduurzaming van scholen)	
Green Liz - ontzorging (oa BAM)	
Vintis - Installatiearm gebouwontwerp	
Premium Energy Systems BV (energiebesparing en opwekking)	
Vital Places (Noord Holland)	
WE adviseurs (zie ook GPR)	
Energy Energy Saving System (Eagle Energy)Verduurzaming meerdere scholen (terugverdientijd < 5 jr)	
Enodes; initiatief waarmee 'grip' op energie en/of een beter binnenklimaat wordt gekregen	
Ovvia (ESCO)	
Merosch (Dorus Rijkerschool/ Plein Oost/ Benchmark energieverbruik)	
BNA-Onderzoek (Community of practice)	
Complan (Herbestemming Monumenten)	

Bouwbroedplaats.nl (Dura vermeer)	
Koninklijke OnderhoudNL	
MVGM Scholenbeheer (duurzaam vastgoedbeheer)	
Platform Economie-Ruimte.nl (Blauw vastgoed- Exploitatiegericht/ gebouw als bedrijfsmiddel)	
Kenniscentrum Gezondescholen.eu (Rockfon ea)	
Scholencollectief.nl (consortium Arconiko-COMEG-Dorp); integraal ontwerp	
Groenescholencollectief.nl; initiatief opgezet voor en door scholen; inkoopcollectief	
Draaijer en Partners / Duurzaam gebouw / Scholendossier	
Asset management (optimalisatie bestaand vastgoed)	
OPPS (PPS-projecten)	
Klimaatconcept Baopt (Pilot Uift- Senze /M3v/st. Essentius)	
Klimaatconcept BoWall Flow (Knauf-BBN) Halvering energie/ klasse A	
OCS planner (Pilot schoolbesturen Zwolle)	
NTL Iemnis (verduurzaming verlichting door duurzame Pharox LED verlichting)	
Klimaatgroep Holland	

Bijlage 3: Overzicht bijeenkomsten consultatieronde

	Plaats	Datum	Doelgroep
00	Netwerk PO-Raad	Juni 2014 (+ 29 januari 2015)	PO
01	Netwerk VO-raad	26 november 2014	VO
02	Provincie Gelderland	13 januari 2015	Provincie
03	LVO Den Haag	23 januari 2015	Gemeenten
04	NOT 2015	28 januari 2015	PO-VO-Gem-Adviseurs
05	VNG klankbordgroep	2 februari 2015	Gemeenten
06	Bouwcampus	4 februari 2015	PO-VO-Gem-Adviseurs
07	Provincie Overijssel	5 februari 2015	Provincie-Gemeenten-NME
08	Energie voor scholen	10 februari 2015	PO (besturenorganisaties)
09	Netwerk Duurzaam Door	10 februari 2015	Provincie
10	Provincie Noord Holland	11 februari 2015	Provincie
11	Netwerk NME	12 februari 2015	Provincie
12	Algemene Rekenkamer	16 februari 2015	PO-VO-Gemeenten
13	St. Tangent (Tilburg)	18 februari 2015	PO
14	Gemeente Rotterdam	19 februari 2015	Gemeenten
15	Gemeente Haarlemmermeer	19 februari 2015	Gemeenten
16	Duurzaam Gebouwd	20 februari 2015	Kennisplatform
17	Ons Middelbaar Onderwijs	25 februari 2015	VO
18	DGBC	4 maart 2015	Kennisplatform
19	Gezonde Scholen A'dam	12 maart 2015	PO en Gemeenten
20	LVO sectie FMH	13 maart 2015	Gemeenten
21	Gemeente Zoetermeer	16 maart 2015	Gemeenten
22	Overleg Noord Limburg	19 maart 2015	PO en VO

Bijlage 4: Analyse online-consultatie schoolbesturen

Ambities ten aanzien van verduurzaming

Klein deel (16%) scholen heeft slechts duidelijke visie/beleid op duurzaamheid/ verduurzaming (V1) (53% ontbreekt 31 %neutraal).

Meerderheid (56%) geeft aan dat het niet kan rekenen op medewerking gemeente (V2).

Meerderheid (65%) voert hier op lokaal niveau ook geen lokaal overleg over (V17).

Overgrote meerderheid van schoolbesturen (75%) heeft ambities op gebied van verduurzaming (V3) niet verwerkt in een Duurzame Meerjaren Onderhouds Planning. Meer dan helft scoort zelfs lager dan een twee (op tienpuntschaal). Tien respondenten (7%) geven aan dit al wel te doen.

Schoolbesturen stellen zich sterk de vraag wie de kosten voor verduurzaming kan betalen? (V21)

Schoolbesturen besteden ontvangen rijksmiddelen liever aan onderwijs dan aan de gebouwen (V21).

Competent opdrachtgeverschap

Wijze waarop scholen zichzelf in staat vinden marktaanbod op waarde te beoordelen wisselt sterk (V7).

Meerderheid (56%) heeft geen inzicht in het energieverbruik en besparingsmogelijkheden van zijn schoolgebouwen (V14). Voor status en verbetermogelijkheden van het binnenmilieu is dit 50% (V15).

Ruime meerderheid (70%) heeft niet het idee dat zij voor de besluitvorming ten aanzien van levensduur verlengende maatregelen zelfstandig tot juiste onderbouwing kunnen komen (V16).

Ervaringen (aansluiting vraag- aanbod):

Wijze waarop scholen aangeven ervaring te hebben opgedaan geven een sterk wisselend beeld (V4).

Meerderheid van schoolbesturen (50%) is niet tevreden over verhouding prijs/ prestatie (V5).

Tevredenheid verhouding prijs/ prestatie scoort gemiddeld een 4,3 (V5).

Slechts kwart van schoolbesturen (24%) geeft aan dat marktaanbod aansluit op behoefte (V8).

Wijze waarop aanbod marktpartijen aansluit op behoefte scholen scoort 4,8 (V8).

Meest gebruikt (top 13, meest gebruikte instrument bovenaan; V12.)

1. (Duurzaam) meerjarenonderhoudsplan (72%)
2. PvE Frisse Scholen (60%)
3. Energie voor scholen (43%)
4. Kwaliteitskader Huisvesting- basisonderwijs (40%)
5. Energiemonitoringssysteem (33%)
6. 1-dags methode (26%)
7. Gezonde School Vignet (17%)
8. GPR-gebouw (15%)
9. Rekenmodel voor business case (15%)
10. Energielabel (9%)
11. BREEAM (6%)
12. ESCO en/of prestatiecontract (3%)
13. Database Energiezuinig gebouwd (1%)

Onbekendheid (top 13, meest onbekende instrument bovenaan)

1. BREEAM (40%)
2. Database Energiezuinig gebouwd (38%)
3. GPR-gebouw (36%)
4. ESCO en/of prestatiecontract (33%)
5. 1-dags methode (26%)
6. Rekenmodel voor business case (27%)
7. Energie voor scholen (24%)
8. Gezonde School Vignet (20%)
9. Kwaliteitskader Huisvesting- basisonderwijs (19%)
10. Energiemonitoringssysteem (15%)
11. PvE Frisse Scholen (15%)
12. Energielabel (13%)
13. (Duurzaam) meerjarenonderhoudsplan (7%)

Belemmeringen

Ruime meerderheid (70%) ziet financiering als belemmering om te verduurzamen (V9).

Klein deel (16%) schoolbesturen ziet in vinden van financiering geen belemmering (V9).

Driekwart scholen (73%) geeft aan niet te beschikken over kennis verschillende financieringsvormen. (V10). Slechts tien respondenten (7%) geven aan dit wel/enigszins te hebben.

Het aanwenden van vreemd vermogen vormt voor meerderheid (63%) geen overweging (V11).

De grootste belemmering voor scholen om met verduurzaming aan de slag te gaan betreft

1. Financiële ruimte (82%)
2. Financiële risico- ontbreken garanties (78%)
3. Andere prioriteiten (65%)
4. Nadelig effect op exploitatie (62%)
5. Juridisch Risico- zich niet willen verbinden op langere termijncontracten (48%)
6. Wantrouwen in resultaat (39%)
7. Leegstandsrisico (36%)

Algemeen beeld dat verkregen wordt op basis van analyse van door scholen gegeven toelichting bij sommige vragen is het beeld dat verduurzaming alleen mogelijk is bij toekenning extra budget voor investering en exploitatie. Normvergoedingen lopen achter op eisen uit bouwbesluit 2015 en ambities t.a.v. energieprestatie en gezond binnenmilieu (V19).

Meerdere schoolbesturen spreken over de ervaring dat verbetermaatregelen doorgaans eerder een toename in exploitatiekosten kennen dan een verlaging. Terugverdiertijden laten zich in de praktijk nog moeilijk bewijzen. Risico voor tegenvallende prestatie/ opbrengst besparing ligt doorgaans bij het schoolbestuur. Deze wil en kan dat risico niet lopen. Kosten voor onderzoek op haalbaarheid (kosten maar ook technische/ juridische mogelijkheden bv. t.a.v. daklast-reserve), (extra) onderhoud, vandalisme (risico's), rentelasten en uiteindelijke vervanging staan investeringen op gebied verduurzaming door schoolbesturen momenteel in de weg. Hierdoor ontbreekt de motivatie (op bestuursniveau) om deze verduurzamingsmaatregelen te bekostigen vanuit ontvangen rijksmiddelen. Ook zorgt de lage inkoopprijs/ het inkoopvoordeel van energie indirect voor (te) lange terugverdiertijden (V13).

Door vele onzekerheden waarmee schoolbesturen in krimpgebieden te maken hebben/krijgen blijven investeringen in onderhoud (en daarmee kans te verduurzamen) achterwege. Veel scholen leggen een directe koppeling naar onderhoudsbeleid irt leerlingenrimp. Deze ontwikkeling vergt strategische keuze(s) waar het schoolbestuur wel of niet wenst/kan investeren in de gebouwen. Zij

vragen zich dan af of de gebouwen waarin zij willen investeren nog wel nodig zijn en-of op de juiste plek staan. De kripsituatie bij veel scholen vergroot de urgentie om met de gemeente (en andere schoolbesturen) een uitspraak te doen over de verwachte (resterende) levensduur van (onderwijs)gebouwen. Aan de vraag van verduurzaming gaat dan ook een (andere) strategische vraag vooraf (V19).

Motief om mee te doen aan Green Deal

1. Kostenbesparing- betaalbaarheid (93%)
2. Verbetering binnenmilieu- gezondheid (89%)
3. Klimaatdoelstellingen- duurzaamheid (80%)
4. Integrale aanpak- kwaliteitsimpuls (78%)
5. Educatieve waarde- bewustwording (78%)

Ondersteuningsbehoefte (top 9, grootste behoefte bovenaan; V21)

1. Instrumenten/ tools om ambities concreet te vertalen naar actie (76%)
2. Benchmark (landelijke kengetallen voor maken vergelijking) (75%)
3. Samenwerking (inzicht organisaties die willen samenwerken voor realisatie ambities) (74%)
4. Informatie en ondersteuning bij financieringsvormen (72%)
5. Kunde: hoe pak ik een project voor verduurzaming aan? Hoe afweging maken (70%)
6. Kennis: inhoudelijke expertise/ondersteuning (70%)
7. Bewustwording: inzicht mogelijkheden om leerlingen/ leerkrachten actief te betrekken (67%)
8. Inspiratie: inspirerende projectvoorbeelden uit de praktijk (65%)
9. Ontzorging: inzicht in mogelijkheden collectieve inkoop (60%)

Gewenste wijze van informatieoverdracht (top 6. Grootste behoefte bovenaan (V22))

1. Website/ Kennisbank; accent op zelf zoeken (84%)
2. Publicaties/ Infobladen/ nieuwsbrief (81%)
3. Expertmeetings (64%)
4. Bijeenkomsten/ Excursies (63%)
5. Scholing/ Masterclasses (52%)
6. Platforms (39%)

Opvallend (zie ook belemmeringen)

Verduurzamingsmaatregelen in de praktijk blijven veelal beperkt tot investeringen/ pilots in zonnepanelen en energiezuinige (led)verlichting (V13), (Hier en daar cv-regeling).

Ondanks verkregen feedback voert het meerderheid van de schoolbesturen (53%) de komende jaren wel maatregelen uit voor verbetering van gezondheid (binnenmilieu) en duurzaamheid (energieprestatie), (V6).

135 respondenten uit Primair en Voortgezet Onderwijs (8% doelgroep).

52 respondenten (37%) heeft aangegeven dat zij mogen worden benaderd in kader van Green Deal.

Bijlage 5: Analyse online-consultatie gemeenten

Ambities ten aanzien van verduurzaming

Beeld van gemeenten met een duidelijke visie op duurzaamheid/ verduurzaming schoolgebouwen is zeer divers. (V1) Dit is ook van toepassing op vraag of gemeenten hierover overleg hebben met schoolbesturen (V2) en op de vraag of deze visie van gemeente en schoolbesturen op elkaar aansluiten (V3). Percentage gemeenten die aangeven dit te hebben of te doen is ongeveer even groot als aantal gemeenten dat dit niet heeft of doet. Lokale verschillen.

Meerderheid (69%) gemeenten geeft aan een Integraal Huisvestings Plan te hebben (V6). Een minderheid (30%) heeft Duurzaamheid daarin integraal meegenomen. 43% van de gemeenten heeft duurzaamheid niet meegenomen in dit IHP (V7).

Competent opdrachtgeverschap

Meerderheid van gemeenten (64%) geeft aan dat zij adequaat inzicht hebben op de huidige kwaliteit van de onderwijsgebouwen. Slechts een klein deel van gemeenten (10%) geeft aan dit niet te hebben (V4).

Meerderheid van gemeenten (56%) geeft aan voldoende kennis en kunde te hebben op het gebied van nieuwbouw van duurzame scholen. Op gebied van verduurzaming bestaande gebouwen is dit beduidend minder (35%), (V5).

Meerderheid van gemeenten (58%) geeft aan weinig over kennis van verschillende financieringsvormen te beschikken. (slechts 16% wel), (V11).

Beeld van aanwezige kennis en ervaring met nieuwe aanbestedingsvormen loopt uiteen. (32% niet, 29% neutraal, 39% wel), (V12).

Ervaringen (aansluiting vraag- aanbod)

Slechts kwart van gemeenten (26%) geeft aan dat marktaanbod aansluit op behoefte. Meerderheid van gemeenten (50%) is niet tevreden over aansluiting van aanbod marktpartijen op behoeften op gebied verduurzaming (V9).

Wijze waarop aanbod marktpartijen aansluit op behoefte gemeenten scoort 4,8 (V9).

Meerderheid (63%) van gemeenten is wel bekend met of betrokken bij initiatieven op gebied van verduurzaming. Veel genoemde ervaringen beperken zich tot zonnepanelen en WKO's (V17).

Meest gebruikt (top 12, meest gebruikte instrument bovenaan; V15.)

1. (Duurzaam) meerjarenonderhoudsplan (60%)
2. Programma van Eisen Frisse Scholen (55%)
3. GPR-gebouw (36%)
4. Energielabel (32%)
5. Kwaliteitskader Huisvesting- basisonderwijs (29%)
6. 1-dags methode (29%)
7. Energiemonitoringssysteem (24%)
8. Gezonde School Vignet (15%)
9. Rekenmodel voor business case (14%)
10. ESCO en/of prestatiecontract (13%)
11. BREEAM (9%)
12. Database Energiezuinig gebouwd (7%)

Onbekendheid (top 12, meest onbekende instrument bovenaan)

1. BREEAM (44%)
2. GPR-gebouw (40%)
3. Database Energiezuinig gebouwd (39%)
4. ESCO en/of prestatiecontract (35%)
5. 1-dags methode (35%)
6. Gezonde School Vignet (34%)
7. Rekenmodel voor business case (32%)
8. Energielabel (28%)
9. Energiemonitoringssysteem (23%)
10. Kwaliteitskader Huisvesting- basisonderwijs (18%)
11. PvE Frisse Scholen (15%)
12. (Duurzaam) meerjarenonderhoudsplan (6%)

Belemmeringen

Ruime meerderheid (66%) ziet in (vinden van) financiering van maatregelen als belemmering voor verduurzaming (V10). Klein deel (13%) gemeenten ziet in vinden van financiering geen belemmering. Verbetermaatregelen zijn door sommige gemeenten wel doorgerekend (EBA-adviezen) maar niet altijd doorgevoerd i.v.m. financiering (V16).

De grootste belemmering voor gemeenten om met verduurzaming aan de slag te gaan betreft (V18):

1. Financiële ruimte (82%)
2. Andere prioriteiten (63%)
3. Financiële risico- ontbreken garanties (60%)
4. Nadelig effect op exploitatie (47%)
5. Wantrouwen in resultaat (42%)
6. Juridisch Risico- zich niet willen verbinden op langere termijncontracten (41%)
7. Leegstandsrisico (36%)

Financieringsmogelijkheden

Meerderheid van gemeenten laat duidelijk weten dat schoolbesturen bij gemeenten geen beroep kunnen doen op financiering voor verduurzaming van schoolgebouwen (V14).

Schoolbesturen kunnen bij gemeente beroep doen op financiering van duurzaamheidsmaatregelen;

- nieuwbouw (41%)
- extra vergoeding bovenop normvergoeding (31%)
- bijdrage voor bestaande bouw (23%)
- geen ondersteuning (15%)
- garanties en-of fondsen (11%)
- leningen (10%)
- esco's (8%)

Motief om mee te doen aan Green Deal

1. Klimaatdoelstellingen- duurzaamheid (90%)
2. Verbetering binnenmilieu- gezondheid (87%)
3. Kostenbesparing- betaalbaarheid (85%)
4. Integrale aanpak- kwaliteitsimpuls (83%)
5. Educatieve waarde- bewustwording (74%)

Ondersteuningsbehoefte (top 9, grootste behoefte bovenaan; V20.)

1. Informatie en ondersteuning bij financieringsvormen (75%)
2. Inspiratie: inspirerende projectvoorbeelden uit de praktijk (73%)
3. Samenwerking (inzicht organisaties die willen samenwerken voor realisatie ambities) (67%)
4. Kunde: hoe pak ik een project voor verduurzaming aan? Hoe afweging maken (65%)
5. Instrumenten/ tools om ambities concreet te vertalen naar actie (62%)
6. Benchmark (landelijke kengetallen voor maken vergelijking) (61%)
7. Bewustwording: inzicht mogelijkheden om leerlingen/ leerkrachten actief te betrekken (59%)
8. Ontzorging: inzicht in mogelijkheden collectieve inkoop (57%)
9. Kennis: inhoudelijke expertise/ondersteuning (55%)

Gewenste wijze van informatieoverdracht (top 6. Grootste behoefte bovenaan (V21)

1. Website/ Kennisbank; accent op zelf zoeken (87%)
2. Publicaties/ Infobladen/ nieuwsbrief (85%)
3. Bijeenkomsten/ Excursies (73%)
4. Expertmeetings (65%)
5. Scholing/ Masterclasses (54%)
6. Platforms (54%)

Opvallend (zie ook belemmeringen)

Beeld van gemeenten op gestelde vragen is zeer divers/ versplinterd. Lokale verschillen.
Aantal gemeenten dat komende jaren maatregelen uit gaat voeren idem (V13).

Analyse van de open vragen leveren het beeld op dat gemeenten een duidelijke belemmering zien in het feit dat het hun verantwoordelijkheid niet (langer) is en zij sinds begin dit jaar niet meer de financiële middelen daarvoor ontvangen. Gemeenten zien voor zichzelf duidelijk geen taak weggelegd als het gaat om verduurzaming van schoolgebouwen (autonome rol scholen). Daarnaast wordt ook het juridische kader rondom de financiële gelijkstelling in het onderwijs genoemd. Enkele gemeenten geeft aan dat er een verandering in de mindset nodig is. Een omslag van investeringsgericht naar exploitatiegericht redeneren. Een kwaliteitskader waarin het aspect duurzaamheid integraal is meegenomen kan daarbij helpen (V18).

Gewezen wordt op een gewenste helpdeskfunctie voor de scholen (V21).

Meerdere gemeenten geven aan dat deze momenteel bezig zijn met de (afweging) renovatie van scholen (V22).

112 respondenten onder gemeenten (28% doelgroep).

47 respondenten (41%) heeft aangegeven dat zij mogen worden benaderd in kader van Green Deal.

Bijlage 6: Terugkerende vragen tijdens Consultatieronde

De volgende vragen werden vaker gesteld door de respondenten in de consultatiefase:

- Is een energielabel voor onderwijsgebouwen straks verplicht?
- Wie kan eens meedenken of het zinvol is ons bestaande gebouw te laten verduurzamen?
- Waar vind ik objectieve kennis, informatie en advies?
- Hoe ben ik ervan verzekerd dat ik in komende 10-20 jaar niet te maken krijg met dalende leerlingaantallen?
- Hoe kunnen wij eerder uitgebrachte EBA-adviezen realiseren?
- Hoe weet ik dat het gebouw en-of de installatie(s) bij de oplevering voldoen aan gestelde eisen?
- Op welke manier houdt bekostiging rekening met de onderhoudskosten en vervanging van installaties/systemen na vijftien jaar?
- Waarom zouden wij een gebouw verduurzamen dat niet van ons is?
- Moet je een gebouw met krimpende leerlingaantallen willen verduurzamen?
- Ben ik niet heel erg veel kwijt aan schoonmaakkosten en energie?
- Wie kan beoordelen of wij ons onderhoudsgeld aan de juiste dingen uitgeven?
- Wat is de eerste stap die je moet nemen om te bekijken of verduurzaming een optie is?
- Welke beoordelingscriteria moet je hanteren bij beoordeling aanbiedende partijen?
- Is mijn MOP nog actueel?
- Bestaat er een inzicht in welke verbetermaatregelen wel en niet werken?
- Hoe wordt je wegwijs in het enorme aanbod van oplossingsrichtingen?
- Hoe kan ik beoordelen of gedane aannames voor terugverdientijden realistisch zijn in mijn situatie?
- Hoe zijn wij ervan verzekerd dat aangegeven terugverdientijden worden behaald?
- Is het zinvol om te overwegen om mijn onderhoud voor de komende 20 jaar integraal uit te besteden?
- Onder welke omstandigheden mogen schoolbesturen extra financieren?
- Hoe krijg ik mijn accountant mee om extra te mogen investeren in bestaande bouw?
- Mogen wij investeringen doen waarvan het niet zeker is dat deze zich binnen tien jaar terugverdienen?
- Wat is de nog te verwachten levensduur van ons schoolgebouw uit 1978?
- Is het bekend welke verduurzamingsmaatregelen leiden tot een daadwerkelijke verlaging van exploitatielasten?
- Welke financieringsmogelijkheden zijn er?
- Waar vind ik toegang tot financiering? (ondersteuning bij vinden passende financiering)
- Zijn er voorbeelden van gemeenten die renteloze leningen verstrekken?
- Wat zijn de quick (en cheap) wins?
- Hoe betrek ik leerlingen en leraren?
- Hoe kan ik mijn school vergelijken met overeenkomstige scholen?